

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Karl Emil Ekdahl

ATT SE PÅ FILM I DOMSTOL

JURIDIK OCH FILM SOM TVÄRVETENSKAP MED FOKUS PÅ BEVISPRÖVNINGEN I BROTTMÅL

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Christoffer Wong

Termin för examen: VT 2014

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Syfte och frågeställningar	6
1.2 Avgränsning	6
1.3 Tidigare forskning	8
1.4 Teori	11
1.4.1 Rättsvetenskaplig teori	11
1.4.2 Filmvetenskaplig teori	12
1.4.3 Juridik-och-film	13
1.5 Metod och material	14
1.6 Något om uppsatsens disposition	17
2 OM BEVIS I BROTTMÅLSPROCESSEN	18
2.1 Om viktiga principer i brottmålsprocessen	18
2.2 Om bevisning i allmänhet	20
2.3 Före huvudförhandlingen	21
2.4 Bevisförandet	22
2.5 Bevismedlen	23
2.6 Den fria bevisprövningen	23
2.6.1 Den fria bevisföringen	24
2.6.2 Den fria bevisvärderingen	25
2.7 Bevis och hjälpvetenskaper	28
3 OM FILMENS ROLL I DOMSTOLEN	32
3.1 Den rörliga bilden i svensk domstol	32

3.2	Med fokus inställt på filmbevis	34
3.2.1	Film som bevismedel	35
3.2.2	Film som muntliga berättelser	38
3.2.3	Film som syn	39
3.2.4	Film som rekonstruktion	39
3.2.5	Film som film	40
4	FILMVETENSKAP I LJUSET AV JURIDIKEN	43
4.1	Filmhistoria och filmspråk	44
4.2	Ett unikt medium	50
5	FALLET HANNES WESTBERG	51
6	OM FILMBEVISHANTERING I BROTTMÅLSPROCESSEN	55
6.1	Förslag avseende att se på film i domstol	57
7	ANALYS OCH DISKUSSION	60
7.1	Påverkan och mening	60
7.2	Vetenskaper	61
7.3	Filmbevismedel	63
7.4	Något om bevisprövning	64
7.5	Juristen som filmrecensent	67
7.6	Avslutande ord	68
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	69
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	73

Summary

First and foremost this is an essay on the interdisciplinary studies of law-and-film, which aims to show why this area is relevant and interesting to legal practitioners and scholars as well as to film scholars and the general public.

Film's role in society during the past 100 years can hardly be underestimated, and this unique medium has become ever more frequent in the Swedish criminal process.

The essay at hand demonstrates a general need for interdisciplinary studies in jurisprudence, and more specifically on how film and law can interact to help foster the rule of law and how these studies can contribute to more accurate judicial assessment regarding filmic evidence.

Briefly, the essay's analysis culminates in that there is no such thing as objective and transparent film that carries, in itself, an intrinsic undistorted truth. Film must be read as the unique form of text that it is, and to do this properly the filmic language must be studied. The filmic language can be studied using the tools provided through the academic studies of film. By combining studies of film and law the film medium as well as film studies can be made more easily accessible and less abstract for jurists and other legal scholars.

Sammanfattning

Först och främst är det här en uppsats om det tvärvetenskapliga studieområdet juridik-och-film, och uppsatsen syftar till att visa varför detta område är relevant och intressant för såväl jurister som filmvetare och en intresserad allmänhet.

Filmens samhällliga roll under de senaste 100 åren kan knappast underskattas, och detta unika medium blir ständigt mer frekvent förekommande i den svenska brottmålsprocessen.

Förevarande uppsats visar på ett generellt behov av tvärvetenskapliga studier inom rättsvetenskapen samt mer specifikt på hur filmvetenskapen kan samverka med juridiken för att främja rättsäkerhet och mer korrekt bevisprövning gällande filmbevis.

Uppsatsens analys mynnar i korthet ut i att det inte finns något sådant som objektiv och transparent film, som i sig själv kan bära på en oförvanskad sanning. Film måste läsas som den unika form av text det är och för att det ska göras korrekt måste filmens språk studeras. Filmens språk kan studeras med hjälp av de verktyg som ges genom filmvetenskapliga discipliner. Genom att kombinera studier av film och juridik kan filmmediet göras mer lättillgängligt samtidigt som filmvetenskapen blir mindre abstrakt för jurister och andra rättsvetare.

Förord

”All people know the same truth. Our lives consist of how we choose to distort it.”

Deconstructing Harry (1997)

Jag vill passa på att tacka min handledare Christoffer Wong vars råd och varit av stort värde vid arbetet med förevarande uppsats. Jag kan inte tänka mig en bättre handledarinsats. Tack också till vänner och familj som finns där och stöttar när det behövs, ingen nämnd ingen glömd.

Den korta bakgrunden till den här uppsatsen är att jag började min tid på universitet 2005 med att studera filmvetenskap vid Lunds universitet och efter en del omvägar förbi exempelvis lärarhögskolan i Göteborg och språkstudier i Berlin skrev jag 2009 min c-uppsats i filmvetenskap, och bestämde mig under den perioden för att börja läsa på juristlinjen vid Lunds universitet.

Nu närmar sig min tid som student sitt slut och efter mer eller mindre 20 år framför katedern blev det till sist så att jag på sätt och vis kom att skriva mitt examensarbete inom båda mina huvudämnen. Följaktligen presenterar jag härmed en uppsats inom *juridik-och-film* – ett tvärvetenskapligt område på framväxt.

Karl Emil Ekdahl, den 27/5 2014, Malmö

Förkortningar

art.	artikel
BrB	brottsbalken (1962:700)
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
HD	Högsta domstolen
HovR	hovrätt
kap.	kapitel
men.	mening
prop.	proposition
RB	rättegångsbalken (1942:740)
RF	regeringsformen
SOU	Statens offentliga utredningar
st.	stycke
TF	tryckfrihetsförordningen
TR	tingsrätt

1 Inledning

Den moderna filmen, brukar det sägas, föddes 1895 när bröderna Lumière för första gången visade upp ett antal kortfilmer inför betalande publik. När då filmen *L'Arrivée d'un train en gare de la Ciotat* (1895) visades förtäljer historien att delar av publiken rusade ut ur salongen i ren förskräckelse – den 50 sekunder långa filmen visar ett tåg som anländer till stationen och är filmad med subjektiv kamera¹ vilket medför att tåget på bioduken till synes åker rakt mot publiken. Publikens reaktion berodde alltså på kameravinkeln! I dag är film en del av vår vardag och det är knappast någon som rusar ut ur biosalongerna på grund av kameravinklar – vi vet att vad vi ser ”bara är på film”. När det kommer till olika typer av dokumentär film verkar det dock inte råda konsensus kring att det ”bara är på film”. I stället verkar det finnas en utbredd uppfattning om att viss dokumentär film kan förevisa en oförvanskad och objektiv sanning, till exempel rörliga bilder från en övervakningskamera eller när vi på YouTube ser filmer i vardagliga miljöer inspelade med mobilkameror. Sådana här och andra filmer spelar allt större roll i vårt samhälle, och så även i den moderna brottmålsprocessen; till exempel i form av rekonstruktionsfilmer, filmbevis och filmade vittnesmål. Men filmens roll i den juridiska världen sträcker sig vidare utanför domstolens fyra väggar. Även rättsvetenskapen har under de senaste årtiondena (åtminstone internationellt sett) börjat intressera sig för relationerna mellan juridik och film vilket bland annat tydliggörs i det kontinuerligt framväxande tvärvetenskapliga området *law-and-film* vilket hädanefter kommer att benämnas *juridik-och-film*.

¹ D.v.s. att bilden är tänkt att upplevas ur ett förstapersonsperspektiv.

1.1 Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med uppsatsen är att försöka skapa en introduktion till det tvärvetenskapliga området juridik-och-film samt att tydliggöra varför detta är ett relevant forskningsområde för rättsvetenskapen. Mer specifikt ämnar jag att granska hur film används i den moderna brottmålsprocessen, samt se om och i så fall hur ett filmvetenskapligt förhållningssätt kan främja den fria bevisprövningen och då främst avseende rättens värdering av filmbevis.

Huvudfrågeställning: Hur kan filmvetenskapen tjäna juridiken och domstolen när film används som bevis?

Exempel på delfrågor som bör utredas för att kunna besvara huvudfrågan: Vad är juridik-och-film? Hur regleras bevismedel i svensk rätt? Hur regleras filmbevis? Vilken roll spelar film i den moderna rättssalen? Vad innebär fri bevisprövning? Hur ser filmvetenskapen på film som sanningsbärare? Är film *per se* ett fullgott bevismedel?

1.2 Avgränsning

För att undvika begreppsförvirring ska det konstateras att med *film* avses all rörlig bild. Med *se på film* menas dels att rent faktiskt titta på film, dels ett mer allmänt synsätt på filmmediet. Vidare måste *juridik-och-film* definieras och kortfattat rör det sig om en del av ett större forskningsområde inom vilket det bedrivs tvärvetenskapliga studier med anknytning till det breda begreppet kultur². Juridik-och-film är i sig ett brett område som innefattar allt som faller inom ramarna för såväl film som juridik. Det kan röra sig om allt från kvalitativa analyser av populärkultur i syfte att analysera hur kommersiell underhållning

² Se vidare i t.ex. WAGNER & SHERWIN (red.) (2014).

påverkar det allmänna rättsmedvetandet, till att mer konkret analysera filmens roll i rättssalen. Uppsatsen är avgränsad till frågor rörande dokumenterad rörlig bildupptagning med eller utan ljudspår som potentiellt används som bevis i svensk domstol. Även en del andra rättsområden som berör filmmediet behandlas, fast då mer ytligt.

Uppsatsen är på grund av sitt omfång att betrakta som en grundläggande studie, och är därför inte uttömmande, vare sig gällande de filmvetenskapliga eller de juridiska aspekterna.³ Exempel på sådant som slutligen utelämnats är att film som urkund⁴ inte behandlas vidare, av det följer bland annat att frågor som huruvida film kan vara föremål för urkundsförfalskning inte besvaras. Film som skrift behandlas ändå i viss mån, bland annat utreds film som skriftligt bevismedel.⁵ För att med viss omformulering låna Lars Heumans⁶ ord i en artikel han skrivit om så kallade hjälpvetenskaper⁷ är den här uppsatsen tänkt att läsas som:

”[...] ett bidrag till den successiva utvecklingen av en tvärvetenskaplig metodologi på juridikens område. Uppsatsen utgår från juristens perspektiv. Experter inom [juridik och rättsvetenskap samt till exempel filmvetenskap, media- och kommunikationsvetenskap eller andra relevanta vetenskapliga discipliner] kan säkerligen vidga och fördjupa den vetenskapliga diskussionen”.⁸

³ En mer uttömmande uppsats hade t.ex. kunnat bestå i att utreda vilka delar av filmvetenskapen som är särskilt lämpade för att användas vid värdering av filmbevis, men en sådan uppsats hade lätt kunnat lägga för stort fokus på filmvetenskapen. Vidare hade uppsatsen kunnat bestå i att uttömmande försöka fastställa gällande rätt avseende filmbevis, men en sådan uppsats hade möjligen i stället förringat filmvetenskapen.

⁴ ”En urkund är en originalbärare av viss information, utfärdad till bevis eller som kan tjäna som bevis, och vilken som upphovsman har en bestämd person eller någon som kan identifieras som hörande till viss grupp”, ZILA, kommentar avseende 14:1 BrB.

⁵ Se avsnitt 3.2.1, s. 35 nedan.

⁶ Lars Heuman är professor i processrätt vid Stockholms universitet. Noter i uppsatsen som rör personer innehåller många gånger information som är allmänt känd för jurister, men möjligen inte för t.ex. filmvetare och vice versa. Informationen syftar till ökad läsvänlighet för en bredare målgrupp.

⁷ Se vidare i avsnitt 2.7, s. 28 nedan.

⁸ HEUMAN (2005), s. 769.

1.3 Tidigare forskning

Jag har inte funnit särskilt mycket publicerad svensk forskning på det tvärvetenskapliga studiet av bevis inom ramen för juridik-och-film. Det har emellertid skrivits ett examensarbete i juridik av Johanna Rejdemo vid Stockholms universitet som behandlar en del av de frågor som även behandlas i den här uppsatsen och där Rejdemo till viss del haft tvärvetenskapliga ambitioner.⁹ Det finns även en rapport beställd av riksåklagaren som delvis berör frågor inom ramen för juridik-och-film. Rapporten belyser många viktiga aspekter av så kallad ”modern presentationsteknik” och även filmvetare har fått komma till tals.¹⁰

Vidare har Göran du Rées¹¹ forskat på film som bevismedel och bland annat skrivit en artikel¹² som behandlar bilden som bevis samt gjort en essäfilm¹³ om händelserna på Vasaplatsen i juni 2001 (avseende de så kallade Göteborgskravallerna). Filmvetaren Patrik Sjöberg¹⁴ har i ett betydligt bredare perspektiv skrivit om film och bild i olika institutionella sammanhang¹⁵ samt har föreläst för exempelvis juriststudenter sedan 2000-talets början om audiovisuell retorik.¹⁶ Jag har även funnit ett par artiklar författade av doktorand Rodrigo Ferrada Stoeihrel¹⁷ som behandlar filmbevis.¹⁸

⁹ REJDEMO (2005).

¹⁰ *Modern presentationsteknik* (2002).

¹¹ Göran du Rées (f. 1947) är seniorprofessor i filmvetenskap vid akademien Valand (Göteborgs universitet).

¹² DU RÉES (2010).

¹³ *Skotten på Vasaplatsen* (2010).

¹⁴ Patrik Sjöberg är lektor i filmvetenskap vid Karlstad universitet.

¹⁵ SJÖBERG (2001).

¹⁶ Efter egna anteckningar vid en föreläsning med Patrik Sjöberg d. 23 april 2014 på Juridicum vid Lunds universitet.

¹⁷ Rodrigo Ferrada Stoeihrel är doktorand i medie- och kommunikationsvetenskap vid Umeå universitet.

¹⁸ FERRADA STOEIHREL (2012) och FERRADA STOEIHREL (2013) – den senare artikeln är baserad på den förra.

Det ska även nämnas att det finns artiklar som platsar inom juridik-och-film men som inte specifikt berör bevisning, bland annat har Sverker Jönsson¹⁹ skrivit en straffrättslig artikel med utgångspunkt i filmen *The Man Who Shot Liberty Valance*.²⁰

Gällande internationell forskning har jag främst sett till USA där rättsvetaren Jessica M. Silbey är en framträdande förespråkare för forskningsområdet juridik-och-film. Silbey tar för givet att film och rätt är kulturella institutioner med stort inflytande över det allmänna rättsmedvetandet och allmänhetens övergripande syn på sanning, och försöker att besvara frågor som ”hur påverkar filmkulturen rättskulturen?” samt ”hur kan filmkulturen influera sättet vi tänker på lagens roll i samhället?”.²¹ Silbeys studier som ser på juridiken genom filmvetenskapliga glasögon har haft stor betydelse såväl direkt som indirekt vid författandet av den här uppsatsen.

Antologin *Law, Culture and Visual Studies* förtjänar här ett omnämmande – med många bra avsnitt som berör juridik och kultur i olika sammanhang är denna drygt tusensidiga antologi, utgiven 2014, ett tecken i tiden på intresset för, och behovet av, mer humanistisk tvärvetenskaplig forskning inom rättsvetenskapen.²²

Gällande den mer strikt filmvetenskapliga litteratur som använts har jag främst sett till verk av fundamental natur. Det är minst sagt fördelaktigt att skapa ett fundament för samtliga samverkande vetenskaper i en tvärvetenskaplig studie. Tvärvetenskapliga studier bedrivs många gånger som samarbetsprojekt mellan olika fakulteter med hjälp av företrädare

¹⁹ Sverker Jönsson är universitetslektor i straffrätt vid Lunds universitet.

²⁰ JÖNSSON (2004).

²¹ SILBEY (2010), s. 1259.

²² WAGNER & SHERWIN (red.) (2014).

från alla de inblandade disciplinerna, men i föreliggande fall får jag ensam representera båda de här aktuella disciplinerna. Vidare är jag, åtminstone i här aktuell kontext, i första hand rättsvetare och i andra hand filmvetare varför till exempel kameravinklar presenteras mer översiktligt än bevisprövning. Det är för uppsatsens syfte inte främst den filmvetenskapliga forskningen i och för sig som är betydelsefull utan vad som eftersträvas är att visa på hur filmvetenskapen kan bistå juridiken samt vidareutveckla rättsvetenskapen.

Gällande den juridiska doktrin som använts har jag främst sett till litteratur och artiklar som behandlar bevisning, och har då framför allt använt mig av Ekelöf med fleras *Rättegång* och då främst häfte IV; detta mycket på grund av bokseriens vikt som kurslitteratur vid juristprogrammen i Sverige. Om det antas att juriststudenter läst den litteratur som står på litteraturlistor i processrättskurser kan det även antas att detta färgat de generationer som framför allt tagit del av Ekelöfs tankar. Det handlar om de allra flesta juriststudenter som tagit examen vid något av de svenska lärosätena under de senaste 50 åren.²³ Ekelöfs betydelse och auktoritet går även att utläsa ur till exempel rättspraxis, förarbeten och lagkommentarer där det flitigt hänvisas till *Rättegång*. Även Roberth Nordhs något mer moderna bokserie *Praktisk process*, och då delarna om bevisrätt, har varit till nytta för arbetet med uppsatsen.

Även om jag – gällande juridisk doktrin – skulle begränsat mig till litteratur som behandlar enbart bevisvärdering är denna så omfattande att det blir i stort sett överskådligt varför ett snävare urval gjorts.²⁴ Detta är också anledningen till att endast begränsad del av litteraturen som använts vid författandet av uppsatsen redovisas i detta avsnitt.

²³ BLADINI (2013), s. 216.

²⁴ NORDH (2013), s. 60.

1.4 Teori

Det är det syfte och de avgränsningar, som presenterats ovan, som fått bestämma de teoretiska utgångspunkterna. Uppsatsen kommer därför genomgående att bestå i en tvärvetenskaplig analys förankrad i teorier där filmvetenskap och juridik samverkar. Vidare har juridik-och-film olika roller att fylla beroende på vilken typ av undersökning som genomförs.

Juridik-och-film kan till exempel fungera som grunden för en analytisk utgångspunkt i populärkulturell film om exempelvis advokatycket för att vinna insikter om hur mediekonsumtion påverkar allmänhetens syn på delar av rättsväsendet; så som bilden av vad en försvarare är, hur en advokat klär sig, hur en advokat talar et cetera. Film kan även användas som ett pedagogiskt verktyg för att tydliggöra eller väcka ytterligare frågor om juridikens roll i samhället genom ett lättillgängligt och bekant format.²⁵ Det senare tillämpas till exempel vid den juridiska fakulteten vid Lunds universitet i fördjupningskursen ”Kön och Rätt” där feministiska teorier studeras med utgångspunkt i främst amerikansk film.

1.4.1 Rättsvetenskaplig teori

Avseende fokus för den här uppsatsen kan möjligen en del problem som uppstår vid domstolens bevisvärdering avhjälpas med vad som kallas *hjälpvetenskaper* (till juridiken). Om domstolen till exempel måste söka stöd för sina bedömningar i områden så som logik eller sociologi uppstår det möjligen problem då varken domare eller nämndemän kanske har den nödvändiga kunskap som krävs för att tillämpa andra vetenskaper än juridiken.²⁶ Ekelöf med flera menar att studier som tar användning av och behandlar dessa juridikens hjälpvetenskaper visar på en möjlig

²⁵ Se vidare t.ex. SILBEY (2002) och KAMIR (2005).

²⁶ DIESEN (1994), s. 33.

anledning till framtida ökad betydelse för den juridiska doktrinen då domaren (och andra) lättare kan tillägna sig relevanta kunskaper från andra områden än de strikt juridiska. Ekelöf nämner beteendevetenskap som ett exempel på en sådan hjälpvetenskap men jag anser härvid att det inte bör uteslutas att även filmvetenskapen kan fungera som hjälpvetenskap vid exempelvis värdering av filmbevis.²⁷

1.4.2 Filmvetenskaplig teori

Filmen ger oss en upplevelse som genom syn och hörsel påverkar vårt psyke och våra känslor på ett inte sällan påtagligt vis. Filmer är generellt sett skapade just för att ha en viss given effekt på åskådaren. Även om det rör sig om något så banalt som en inspelning där vi inte får ta del av något annat än en man som äter²⁸ är tanken att ge åskådaren mer än vad andra medier kan erbjuda.²⁹ Det är vidare uppenbart för de allra flesta filmskapare och filmvetare att alla (!) filmer berättar *en* historia men att detta inte är den enda historien som kan berättas.³⁰

Det som vanligen benämns filmteori är sällan någon ren disciplin utan är i stället ofta ett samlingsnamn för olika former av litteraturkritik, samhällskommentarer och diverse filosofiska funderingar. Filmteori är med andra ord en begreppsapparat under ständig utveckling – utformad för att utreda filmens alla dimensioner (kanske främst de estetiska, sociala och psykologiska) till nytta för den tolkande verksamheten som utförs av akademiker, kritiker och en intresserad filmbetraktande allmänhet.³¹ I uppsatsen presenteras grundläggande filmvetenskaplig teori och filmvetenskapliga tankebanor främst för att visa på hur filmvetenskapen

²⁷ *Rättegång IV*, s. 173 och LINDBLAD (2010), s. 355.

²⁸ Vilket är fallet i Andy Warhols *Eat* (1963).

²⁹ BORDWELL & THOMPSON (2008), s. 2.

³⁰ SILBEY (2010), s. 1258.

³¹ STAM (2000), s. 1–6.

kan tjäna juridiken men också för att försöka ge en nyanserad och balanserad bild av filmmediet.

Jag utgår till stor del från Jessica M. Silbeys tvärvetenskapliga arbeten på området samt från den filmvetenskapliga pionjären André Bazins³² verk. André Bazins arbeten är relevanta dels för hans elementära insatser för filmvetenskapen, dels för att mycket av hans studier rör filmens förhållande till verkligheten, varför hans verk lämpar sig väl för en uppsats om filmbevis då bevis förhoppningsvis ska fastställa något som faktiskt hänt. Bazins grundläggande vetenskapliga gärning passar också uppsatsens syfte bra då det krävs just en grundläggande förståelse av filmvetenskap för att uppfylla uppsatsens syfte. Silbeys arbete är intressant mycket på grund av hennes omfattande produktion av kulturanalyser av lag och rätt. Hon har under i stort sett hela 2000-talet producerat tvärvetenskapligt material som ryms inom området film-och-juridik, och jag har i mina efterforskningar inte funnit någon annan forskare som kan anses vara så väl insatt i forskningsområdet som Silbey.

1.4.3 Juridik-och-film

En fördel med att den här uppsatsen utgår från såväl lagtext och juridisk doktrin som filmhistoria och filmteori är att denna teoretiska infallsvinkel sätter film som bevis i nytt ljus til förmån för att bättre förstå filmens roll i den samtida juridiska världen. Den huvudsakliga gemensamma nämnaren mellan juridik och film är att det handlar om två viktiga områden när det kommer till att berätta om samt skapa vår värld, och detta är den underliggande faktor som bidrar till en akademisk vilja att integrera dessa olika ramverk i ett och samma studium.³³

³² André Bazin (1918–1958) var en mycket produktiv och inflytelserik fransk filmrecensent och filmteoretiker.

³³ KAMIR (2005), s. 255–259.

Generellt kan det sägas om filmåskådaren att hen kan välja att helt låta sig förtrollas av filmens magi och låta alla de mentala processer som sätts igång när vi ser på film verka i det omedvetna, eller så kan hen erkänna dessa processer och studera vår kulturella verklighet genom den komplexitet som filmens värld erbjuder – det sistnämnda synsättet menar jag kan sägas vara filmvetarens. Vidare kan vi genom att studera juridik- och-film i förlängningen förhoppningsvis skapa ett mer konkret och intuitivt sätt att arbeta med tvärvetenskapliga studier i rättsvetenskapliga sammanhang i stället för att se det som något abstrakt och främmande.³⁴

1.5 Metod och material

Jag har använt mig av metoder som utgår från uppsatsens syfte och frågeställningar samt från de teoretiska utgångspunkter vilka presenterats i de två föregående avsnitten. Se även avsnitt 1.3 för ytterligare redogörelse för material som använts vid författandet av den här uppsatsen, då det redan nämnts ovan kommer det inte att tas upp ånyo.

De delar av uppsatsen som först och främst behandlar juridiska aspekter har utarbetats efter det juridiska förfaringsätt som vanligen benämns rättsdogmatisk metod och som används för att fastställa gällande rätt. Uppsatsens primära syfte är inte att fastställa gällande rätt, men för att kunna analysera filmens roll i svensk domstol och då särskilt vid bevisvärderingsprocessen måste gällande rätt avseende exempelvis bevismedel och bevisvärdering klargöras. Den metod som lämpar sig bäst för detta är den rättsdogmatiska.

Den rättsdogmatiska metoden förutsätts ofta i den svenska rättsvetenskapen och beskrivs sällan mer djupgående.³⁵ Kortfattat kan

³⁴ KAMIR (2005), s. 274 f.

³⁵ BLADINI (2013), s. 53.

sägas att den går ut på att tolka och systematisera rättsregler för att fastställa gällande rätt genom tillämpning av rättskällevärdet. Rättskällevärdet sägs ofta bestå i studiet av rättskällor i följande hierarkiskt fallande ordning: lagar, förarbeten, praxis och doktrin.³⁶ Vilka källor som faktiskt räknas till rättskällorna är inte något självklart utan också exempelvis sedvänjor och rättsgrundsatser kan anses vara rättskällor, även sådana källor vilka inte är juridiska till sin natur så som hjälpvetenskaplig litteratur kan möjligen räknas som rättskällor.³⁷ Även exempelvis tvärvetenskaplig doktrin hade alltså möjligen kunnat fungera som rättskällor.

Avseende juridisk doktrin ska här nämnas *I Objektivitetens Sken*³⁸ som spelat en tämligen viktig, om än mestadels indirekt, roll för uppsatsen.

Gällande de mer specifikt filmvetenskapliga delarna av uppsatsen har jag för att visa på hur film upplevs beroende på exempelvis klippning, vinklar, ljud och ljus använt mig av filmteori och filmhistoria. Genom att se på filmteori och dess framväxt under 1900-talet och det tidiga 2000-talet söker jag påvisa vad juridiken har att hämta från filmvetenskapen. Framför allt behandlas perspektiv på filmens förhållande till verkligheten.

Vid några tillfällen har jag även använt mig av bildexempel från filmens och bildernas värld. Beroende på vilken aspekt det teoretiseras kring har jag använt mig av stillbilder som tydligt illustrerar poänger som med fördel kan göras med hjälp av bild *och* text hellre än enbart text. Även om stillbilder inte kan likställas rakt av med rörliga bilder kan samma poänger ofta göras genom att exemplifiera med en stillbild och sedan dra paralleller till hur det fungerar i den rörliga bildens värld. Exempelvis kan

³⁶ PECZENIK (2005), s. 249 f.

³⁷ Jmf. HEUMAN (2005) och GRÄNS (2006).

³⁸ BLADINI (2013).

det visas på hur en beskuren stillbild får olika betydelse beroende på vad som skurits bort, och därav går det att dra slutsatsen att det samma gäller rörliga bilder vilka blivit beskurna.

Även en kortare rättsfallsstudie presenteras där juridisk metod och begreppsapparat används sida vid sida med några av de tidigare presenterade filmvetenskapliga aspekterna. Ytterligare två rättsfall används för att illustrera aspekter av vad som kan gå fel när film används som bevis. Urvalet har gjorts av för uppsatsen kvalitativa syften och således har praxis som passar ämnet särskilt väl använts.

Jag har därför valt att avseende rättsfallsstudien lägga fokus vid fallet Hannes Westberg. Detta fall uppmärksammades mycket på grund av just filmbevisningen. Det finns av den anledningen en hel del material som är användbart för den här uppsatsen – bland annat en förundersökning om manipulerad video, ett program från SVT som behandlar bildbevisningen samt Göran du Rées arbete om fallet vilket varit lämpligt material för den här uppsatsen. Rättsfallen som presenteras i uppsatsen är inte att uppfatta som om de behandlats utifrån rättsdogmatisk metod, med andra ord: exemplen ska inte tolkas som om de ger stöd för gällande rätt. I stället används rättsfallen för att exemplifiera hur filmbevis kan och får användas i svensk brottmålsprocess samt för att belysa vikten av att det kan behövas ett filmvetenskapligt perspektiv på juridiken.

Avsnitt 6.1 är något annorlunda utformat än uppsatsens övriga avsnitt. Metoden som har använts där är av något friare analytisk karaktär och grundas framför allt i vad som framkommit tidigare i uppsatsen. Resultatet som presenteras i just nämnda avsnitt är en lista på förslag, strategier och verktyg som kan användas vid hanteringen av filmbevis i domstolen. En distinkt skiljelinje avseende förslagens ursprungskällor har

svårligen låtit sig göras, men jag har i notapparaten ändå källhänvisat så korrekt och akademiskt hederligt som möjligt.

1.6 Något om uppsatsens disposition

Efter detta viktiga introducerande avsnitt 1 (Inledning) följer den i uppsatsen mest renodlade juridiska delen. Avsnitt 2 (Om bevis i brottmålsprocessen) presenteras med uppsatsens syfte och teoribildning i åtanke för att fastställa gällande rätt, och för att skapa förutsättningar för att vidare kunna belysa bevisrätten ur ett filmvetenskapligt perspektiv.

Avsnitt 3 (Om filmens roll i domstolen) är tänkt att fungera som avstamp för att beskriva filmens roll i domstolen, och är i mångt och mycket uppsatsens första avsnitt som verkligen karaktäriseras av det faktum att det här är, och ska läsas som, en tvärvetenskaplig uppsats i juridik-och-film. Avsnitt 4 (Filmvetenskapen i ljuset av juridiken) är uppsatsens mest renodlade filmvetenskapliga del och presenterar en belysande bild av filmteori och filmhistoria.

I avsnitt 5 (Fallet Hannes Westberg) och 6 (Om filmbevishantering i brottmålsprocessen) presenteras rättsfall där filmbevis spelat stor roll. Avsikten är att försöka att på ett naturligt och logiskt följdriktigt vis sammanfatta och sammanväva filmvetenskap och juridik. Avsnitt 6.1 består sedan i en analys som mynnat ut i mer praktiska tankar kring hur film bör ses på i domstol, och förutom att förankra teori i praktik är meningen att skapa en naturlig brygga till uppsatsens huvudsakliga analys- och diskussionsavsnitt.

Uppsatsens avsnitt 7 (Analys och diskussion) består sedermera i en samvetsgrann analys och diskussion av vad som förekommit i uppsatsen.

2 Om bevis i brottmålsprocessen

En grundläggande princip för domstolsprocessen är *objektivitetsprincipen* vilken stadgas i 1:9 RF och innebär att domstolarna ska vara sakliga, opartiska och beakta allas likhet inför lagen. Objektivitetsprincipen är en av många viktiga principer som i mångt och mycket såväl förklarar som styr domstolsprocessen. Flertalet av dessa viktiga principer kommer att presenteras i detta avsnitt men fokus ligger, precis som rubriken antyder, på bevis i brottmålsprocessen. De rättsregler som svensk domstol har att utgå ifrån gällande bevis återfinns främst i 35–41 kap. RB om bevisning.

2.1 Om viktiga principer i brottmålsprocessen

Innan vi går vidare ska ytterligare principer som är viktiga för brottmålsprocessen presenteras. En del av de principer som presenteras i detta avsnitt är mindre viktiga för själva uppsatsens huvudsakliga syfte men att utelämna så pass viktiga principer för den svenska brottmålsprocessen låter sig inte göras om en sammanhängande och överblickbar presentation av bevisning i svensk domstol ska göras.

Att parterna står mot varandra, att samtliga parter är verksamma under rättegången och att ingen får dömas ohörd är uttryck för *den kontradiktoriska principen*.³⁹ Andra viktiga principer är *omedelbarhetsprincipen*, *muntlighetsprincipen* och *koncentrationsprincipen*. Dessa principer har till stor del varit vägledande för rättegångsbalkens utformande av hur rättegångsförfarandet ska gå till och såväl omedelbarhet som koncentration har ansetts extra viktigt med hänsyn till bevishantering.⁴⁰

³⁹ *Rättegång I*, s. 68 ff.

⁴⁰ SOU 1938:44, s. 22.

Enligt *omedelbarhetsprincipen*⁴¹ ska rätten grunda sin dom på vad som framkommit vid huvudförhandlingen. Detta innebär att domstolen inte får lov att använda sig av sådant domaren har fått reda på utanför huvudförhandlingen och att domen ska grundas på sådant som förebragts under huvudförhandlingen. Att rätten inte ska använda sig av "privat vetande" anses inte gälla då rätten tillämpar allmänna erfarenhetssatser som ska beaktas *ex officio* vid bevisvärdering. Eftersom ljud- och bildupptagning används under en modern rättegång innebär detta att rätten kan återvända till exempelvis förhör som hållits under huvudförhandlingen för att ta del av dessa återigen. Ekelöf med flera menar att "[p]å grund av tidsbrist torde dock ett sådant arbetssätt inte vara möjligt annat än i undantagsfall".⁴²

Koncentrationsprincipen är nära förbunden med omedelbarhetsprincipen och kommer, gällande brottmål, till uttryck i 46:11 RB där det i första stycket stadgas att huvudförhandling ska "genomföras utan onödiga uppehåll och så långt möjligt i ett sammanhang".

Även *muntlighetsprincipen* vilken kommer till uttryck i 43:5 och 46:5 RB är alltså en väldigt viktig grundsats för domstolsprocessen. Principen innebär att det som huvudregel under huvudförhandlingen föreligger ett uppläsningförbud och att förhandlingen ska ske muntligen.

Muntlighetsprincipen har emellertid kommit att spela en allt mindre roll. Domstolarna tillämpar till exempel mer sällan uppläsningförbudet och det hänvisas allt mer till inlagor som inlämnats före huvudförhandling. Även bevisning så som sakkunnigutlåtanden läggs ofta fram genom

⁴¹ Se 17:2 och 30:2 RB.

⁴² *Rättegång IV*, s. 27–30. För citatet se s. 29.

hänvisning⁴³. Om förfarandet med hänvisningar används, så att säga, fullt ut kan det innebära att huvudförhandling kan genomföras med slutanförendet som enda muntliga inslag, men att så skulle ske i praktiken måste antas endast hända, om alls, undantagsvis. Det ska härvidlag nämnas att hänvisningar till handlingar endast får ske om rätten finner det lämpligt, men klart står att lagstiftaren önskat att se ”uppmjukningar av kravet på muntlighet”.⁴⁴

2.2 Om bevisning i allmänhet

Fram till en eventuellt fällande dom är den tilltalade att betrakta som oskyldig i enlighet med *oskuldspresumtionen*⁴⁵. Åklagaren eftersträvar naturligtvis en fällande dom och lägger därför fram bevisning som styrker dennes gärningsbeskrivning medan försvaret rimligen söker bevisning som visar på motsatsen. Bevisningens slutgiltiga syfte är att domstolen ska försöka fastställa sådana förhållanden som har eller hade kunnat ha inträffat i verkligheten. Ett åtal ska bifallas om domstolen vid bevisvärderingen finner bevisningen tillräckligt stark i förhållande till det relevanta beviskravet.⁴⁶ Det vill säga hur stark bevisningen slutligen anses vara beror på hur den värderas av domstolen. I praktiken innebär det en subjektiv värderingsprocess för att se om det går att *ställa utom rimligt tvivel*⁴⁷ huruvida brott begåtts i det aktuella fallet. Med detta menas alltså att för friande dom krävs att åklagarens gärningspåstående har kunnat sättas ur spel. Om det saknas rimliga friande förklaringar kan brott

⁴³ 43:7 4 st., 43:8 3 st. och 46:6 4 st. RB.

⁴⁴ *Rättegång V*, s. 14 f. samt NORDH (2009), s. 44; se även prop. 2004/05:131, s. 145–148. Citatet i slutet av stycket är hämtat från prop. 2004/05:131, s. 1.

⁴⁵ Oskuldspresumtionen stadgas i art. 6.2 EKMR.

⁴⁶ *Rättegång IV*, s. 14.

⁴⁷ ”Utom rimligt tvivel” är det gällande beviskravet i brottmål. Ibland även *bortom rimligt tvivel*. Beviskravet ”ställt utom rimligt tvivel” verkar enligt bl.a. Ekelöf och Nordh kunna härledas till NJA 1980 s. 725 och kan antas vara en direktöversättning från det beviskrav som t.ex. återfinns i common law-länder: ”beyond reasonable doubt”.

styrkas och det finns således skäl för fällande dom.⁴⁸ Om domstolen tvivlar tillämpas principen *in dubio pro reo*⁴⁹ med vilket det menas att domstolen i tveksamma fall ska döma till den tilltalades fördel – eller annorlunda uttryckt ska domstolen ”hellre fria än fälla” för att minimera risken för att oskyldiga döms.⁵⁰

2.3 Före huvudförhandlingen

Innan rättegång inleds samlas de bevis som ska läggas fram under huvudförhandlingen in. Åklagarsidans bevisinsamling görs av polisen under förundersökningsstadiet.⁵¹ Huvudregel⁵² är att om huvudförhandling ska hållas, och målet alltså inte ska avgöras på handlingarna, ska bevis upptas under huvudförhandlingen. Vad gäller begreppet ”handlingar”⁵³ är handling inte uteslutande skriftlig utan inom definitionen ryms även exempelvis ljud- och bildupptagningar.⁵⁴

Polisen spelar en stor roll under förundersökningsstadiet då deras främsta arbetsuppgifter rör övervakning och brottsutredning.⁵⁵ När polisen har kommit till ett stadie där det finns en person som skäligen kan misstänkas ha begått brott tar åklagare över som förundersökningsledare. Att agera förundersökningsledare är tillsammans med att väcka åtal och att sedan driva detta åtal i domstol en av åklagarens främsta uppgifter.⁵⁶ När väl åtal väckts åligger bevisbördan alltid åklagaren i brottmål.⁵⁷

⁴⁸ DIESEN (1994), s. 83.

⁴⁹ Lat. *vid tvivel för den tilltalade*.

⁵⁰ *Rättegång IV*, s. 150.

⁵¹ *Rättegång IV*, s. 16.

⁵² Denna huvudregel återfinns i 35:8 RB.

⁵³ Legaldefinitionen återfinns i 2:3 1 st. 1 men. TF: ”Med handling förstås framställning i skrift eller bild samt upptagning som kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas endast med tekniskt hjälpmedel”.

⁵⁴ NORDH (2009), s. 44–48.

⁵⁵ *Rättegång I*, s. 188.

⁵⁶ *Rättegång I*, s. 182.

⁵⁷ *Rättegång IV*, s. 150.

Förutom att bevisbördan ligger på åklagaren har denne även en *objektivitetsplikt*⁵⁸ att följa. Detta innebär att även sådana omständigheter som är till förmån för den misstänkte måste beaktas av åklagaren. Det föreligger likväl alltid en viss risk att åklagare inte delger sådan bevisning som motverkar en fällande dom men detta bör många gånger uppvägas av försvarets insatser i målet.⁵⁹

2.4 Bevisförandet

Väl under huvudförhandling kan bevisförandet delas upp i två moment: *bevisupptagningen* och *överläggningen*. Under upptagningen läggs bevisen fram för rätten som sedan under överläggningen tar ställning till de framlagda bevisen. Detta överläggningsarbete redovisas sedan i domen. Ekelöf med flera menar att det finns en poäng i att vänta med att värdera bevis till först efter det att all bevisning i målet lagts fram då tidigare bevis kan påverka de senare, men även om tanken är att bevisvärderingen snarare ska ske under överläggningen än under huvudförhandlingen är det i praktiken oundvikligt att domare redan under bevisupptagningen börjar göra sig en bild av varje enskilt bevis.⁶⁰ Exempelvis kan det antas att i fall där bevisning värderas på andra grundvalar än vad som var den ursprungliga tanken med just sagda bevisning, så som att en tilltalad visar påtaglig nervositet vid vittnesförhör eller dylikt, måste bevisvärderingen vanligen ske ögonblickligen.⁶¹

⁵⁸ 23:4 1 st. 1 men. RB stadgar att "[v]id förundersökningen skola ej blott de omständigheter, som tala emot den misstänkte, utan även de som äro gynnsamma för honom beaktas och bevis, som är till hans förmån, tillvaratagas".

⁵⁹ DIESEN (1994), s. 66.

⁶⁰ *Rättegång IV*, s. 16 f.

⁶¹ *Rättegång IV*, s. 23.

Under huvudförhandlingen finns det möjlighet för parterna att försöka påverka domarnas bevisvärdering, inte minst under slutanförandet, men det är givetvis rätten som gör den slutgiltiga bevisvärderingen.⁶²

De bevis som värderas ska slutligen också vara de ”bästa” i enlighet med *principen om bästa bevismaterialet*, och det bästa beviset är rimligen det som medför det säkraste bevisningen. I praktiken uttrycks principen genom att exempelvis vittnesförhör med fördel ska ske inför rätten och inte exempelvis skriftligen⁶³. Traditionellt har även principen om bästa bevismaterialet inneburit att muntlig bevisning ska tas upp på nytt även i HovR, men i och med moderna reformer har lagstiftaren ansett att uppspelning av en ljud- och bildupptagning från tingsrättsförhandling är ett generellt sett lika bra underlag för bevisvärderingen som omförhör.⁶⁴

2.5 Bevismedlen

De i svensk rätt särskilt reglerade bevismedlen är vittne⁶⁵, förhör med part och målsägande som inte för talan⁶⁶, skriftligt bevis⁶⁷, syn⁶⁸ samt sakkunnig⁶⁹, men även andra bevismedel kan bli aktuella. Faktum är att *alla* omständigheter som är tänkta att påverka domarens övertygelse kan användas som bevismedel.⁷⁰

2.6 Den fria bevisprövningen

Allt som hittills sagts om bevis är i enlighet med den i svensk rätt viktigaste principen avseende bevisning – *den fria bevisprövningens*

⁶² *Rättegång IV*, s. 17.

⁶³ 36:16 RB.

⁶⁴ Prop. 2004/05:131, s. 201.

⁶⁵ 36 kap. RB.

⁶⁶ 37 kap. RB.

⁶⁷ 38 kap. RB.

⁶⁸ 39 kap. RB.

⁶⁹ 40 kap. RB.

⁷⁰ SOU 1938:44, s. 38.

princip. Principen som anses komma till uttryck i 35:1 1 st. RB stadgar att "[r]ätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat". *Den fria bevisprövningens princip* innebär i praktiken att såväl *fri bevisföring* som *fri bevisvärdering* råder.

2.6.1 Den fria bevisföringen

Det som i lagtexten kallas att bevisen läggs fram benämns i doktrin oftast som den fria bevisföringen.⁷¹ Huvudregeln är att vad som helst får läggas fram som bevis, så länge det inte avvisas i enlighet med 35:7 RB⁷². Det är en allmän regel vilken utgår från att bevisning som saknar relevans för en fråga i målet bör vara otillåten. Vidare får även sådant som inte åberopats men vilket likväl framkommit också lov att tas i beaktning om det kan ha bevisvärde, så som ostridiga omständigheter.⁷³

Det finns vissa andra skäl som inte stadgas i 35:7 RB till att inte tillåta bevis. Framst gäller det då vittnesattester och sekretessbelagda uppgifter, även vissa internationella åtaganden kan medföra bevisförbud.⁷⁴

Enligt den mer allmänt hållna regeln i 35:7 RB gäller att bevis får avvisas om den omständighet som en part vill bevisa är utan betydelse i målet; om beviset inte behövs; om beviset uppenbart skulle bli utan verkan; om bevisningen med avsevärt mindre besvär eller kostnad kan föras på annat sätt; eller om beviset trots rimliga ansträngningar inte kan tas upp och avgörandet inte bör fördröjas ytterligare. Efter att allt som förekommit i målet presenterats står det sedan rätten fritt att värdera bevisningen för att avgöra vad som ska anses bevisat i målet.

⁷¹ *Rättegång IV*, s. 22.

⁷² Se även 35:14 samt 36:3 och 36:6 RB.

⁷³ NORDH (2013), s. 40 f.

⁷⁴ NORDH (2009), s. 25.

2.6.2 Den fria bevisvärderingen

Den fria bevisvärderingen grundar sig framför allt i en bedömning av bevisfaktum⁷⁵ och erfarenhetssatser^{76,77}. Att bevisvärderingen är fri innebär att rätten inte är bunden av rättsregler i sin bedömning av bevisen och dess bevisstyrka.⁷⁸ Värderingen går ut på att rätten utifrån ett eller flera fakta drar en slutsats avseende sannolikheten för huruvida ett annat faktum faktiskt förelegat.⁷⁹

Att värderingen är *fri* innebär inte att det är fritt fram för domaren att döma helt efter eget tycke. Nordh menar att den fria bevisvärderingen är grundad på fyra hörnstenar, nämligen att bevisvärderingen ska bestå i:

- 1) Rationella skäl
- 2) En analys av de enskilda bevisen
- 3) En analys av processmaterialet
- 4) Resultatet av de här föregående punkterna ska redovisas i domskälen.⁸⁰

Angående punkten 3 om processmaterial gäller att domaren även får ta hänsyn till erfarenhetssatser och omständigheter som anses vara allmänt veterliga, men i de fall erfarenhetssatser och allmänt veterliga omständigheter faller utanför domarens egen livserfarenhet bör inte domaren lita till sin egen sakkunskap.⁸¹ Heuman menar att om domare

⁷⁵ Ett *bevisfaktum* är ett specifikt förhållande som har bevisvärde i förhållande till saken i målet.

⁷⁶ En *erfarenhetssats* grundar sig i sådant som utgår från personen och för vilket det ”sällan [föreligger] några systematiska undersökningar” vilket leder till att ”vi ofta endast har vår *livserfarenhet* att lita till, dvs. till sådana uppskattningar, osystematiska induktioner rörande verklighetssammanhangen som vi gör under livets gång”, se *Rättegång IV*, s. 20.

⁷⁷ *Rättegång IV*, s. 18–21.

⁷⁸ *Rättegång IV*, s. 26.

⁷⁹ *Rättegång IV*, s. 17.

⁸⁰ NORDH (2013), s. 39.

⁸¹ SOU 1938:44, s. 378.

skulle grunda sina bedömningar i exempelvis andra vetenskaper finns det en märkbar risk för att bedömningarna skulle kunna stödja sig på oriktiga uppfattningar och faktiskt obestyrkta erfarenhetssatser – i värsta fall rena gissningar.⁸²

Principen om domarens frihet vid bevisvärderingen ska alltså inte tolkas som att avgörandet får grunda sig i en rent subjektiv uppfattning om bevisens värde. Diesen menar att för att göra en korrekt fri bevisvärdering och samtidigt sträva efter objektivitet måste domaren försöka att undvika flertalet psykologiska mekanismer som sätts igång vid den här typen av komplexa bedömningar. En viktig del i denna objektivitetssträvan är att bedöma varje bevis för sig och inte enbart göra en helhetsbedömning av den samlade bevisningen.⁸³ I förarbeten har det uttrycks att "[domarens] övertygelse måste vara objektivt^[84] grundad och således stödjas på skäl, som kunna godtagas av andra förståndiga personer"⁸⁵.

Det kan uttryckas som att domaren har "frihet under ansvar" när hen värderar bevis och så länge inga allmänt förkastade metoder används kan domaren fritt söka källor för att grunda bevisvärderingen i en så korrekt bild av verkligheten som möjligt – det är ju *til syvende og sidst* troligen det mest eftersträvansvärda i hela domstolsprocessen att det är ett korrekt resultat som utmynnar i dom. Det är naturligtvis därför det görs objektivitetsanspråk på domstolens rättsskipning. Om den tilltalade ska bli dömd till ansvar eller inte ska inte under några omständigheter få lov att bero på vem som dömer i målet. Men med det sagt bör det också stå klart att ju friare bevisvärderingen är desto större är risken för en

⁸² HEUMAN (2005), s. 769.

⁸³ DIESEN (1994), s. 34.

⁸⁴ Som alltid när det görs någon typ av objektivitetsanspråk väcks många frågor; för många för att gå in på här, men objektivitetstemat behandlas vidare i uppsatsen, bl.a. diskuteras det vidare i avsnitt 7, s. 60 nedan. Se även BLADINI (2013).

⁸⁵ SOU 1938:44, s. 378.

subjektiv bedömning.⁸⁶ Ändock finns en utbredd uppfattning bland jurister om att det är möjligt att tolka lag och rätt objektivt, men i slutändan rör det sig om en *tolkning* av såväl verkligheten som lagen.⁸⁷

I strävan efter objektivitet har det i doktrin utvecklats flertalet teorier⁸⁸ för hur bevisvärderingen bör gå till, men att grunda bevisvärderingen i diverse teoretiska konstruktioner är i praktiken mycket svårt och tidsödande och görs därför troligen sällan. Bland annat beskriver Nordh hur han under sitt arbete som domare inte kunnat anpassa bevisvärderingen helt efter någon viss teori eller modell, men han menar att det ändå kan finnas betydelse och intresse i att studera och möjligen inhämta kloka synpunkter från dessa teorier.⁸⁹ Diesen å sin sida menar att bevisvärderingen åtminstone behöver en klar metod för att minimera risken för felaktiga bedömningar vilket Diesen anser att Ekelöf tidigare visat. Mer specifikt anser Diesen att Ekelöf visade ”på nödvändigheten av en högre vetenskaplighet i bevisvärderingen, en väg bort från den lekmanamässiga subjektivismen”⁹⁰. Men i stället för att baseras i skrivbordskonstruktioner kan det antas att bevisvärderingen i praktiken snarare sker intuitivt⁹¹ och baserat i framför allt erfarenhetsatser. Detta trots uttalanden i motiven och doktrin där det menas på att domstolens avgörande inte får lov att baseras ”på ett intuitivt helhetsintryck av

⁸⁶ DIESEN (1994), s. 7–9.

⁸⁷ BLADINI (2013), s. 218–222.

⁸⁸ För några av de mer framträdande teorierna se t.ex. *temametoden* vilken förespråkas av bl.a. Per Olof Bolding; *värdeметoden* vilken förespråkas av bl.a. Per Olof Ekelöf samt *metoden om alternativa hypoteser* vilken är anpassad för bevisvärdering i brottmål och förespråkas av bl.a. Christian Diesen. Angående hypotesmetoden innehåller den inga faktiska anvisningar om hur bevis ska värderas varför det kan ifrågasättas om det alls skulle vara en bevisvärderingsmetod (NORDH (2013), s. 59). Se vidare i t.ex. *Rättegång IV* samt NORDH (2013), s. 59–68.

⁸⁹ NORDH (2013), s. 5.

⁹⁰ DIESEN (1996/97), s. 534.

⁹¹ Se t.ex. Robert Nordhs expertkommentar ”Det mest betydelsefulla verktyget vid bevisvärdering är trots allt domarens intuition” publicerad i bl.a. *Dagens Juridik* (2013-09-02).

materialet”⁹². Det föreligger risk för att domaren vill förenkla processen genom att se till ett helhetsintryck av materialet och detta anses kunna innebära fara för att domstolen ska dra felaktiga slutsatser då delarnas styrkor och svagheter lätt försvinner i helheten. Det har därför förespråkats att bevisvärderingen bör struktureras upp, till exempel genom att alltid inledas med att behandla de enskilda bevisen särskilt.⁹³

Domaren tar troligen ofta verkligen till sig principen om fri bevisvärdering och känner sig därför inte bunden av teoretiska modeller utan rent praktiskt mynnar bedömningarna ut i domarens eget ”sunda förnuft”.⁹⁴ Det måste alltså anses ofrånkomligt att erfarenhetssatser grundar sig i domarens subjektiva uppfattning om verkligheten och trots bevisvärderingsteoriernas strävan efter att försöka skapa en mer objektiv process är det omöjligt att i ett rättssystem med fri bevisvärdering undkomma den subjektiva aspekten av bevisvärderingen.

2.7 Bevis och hjälpvetenskaper

Juridisk kunnsighet verkar alltså i själva verket enbart spela en mindre roll när det gäller själva bevisvärderingsprocessen. Förutom att grunda bevisvärderingen i livserfarenhet och dylikt kan domaren också stödja sig på kunskaper inom helt andra områden än juridiken så som medicin, psykologi, sociologi eller andra vetenskapliga discipliner som bidrar till människans förståelse av hur verkligheten är utformad.⁹⁵ Men även om den juridiska kunnsigheten möjligen framstår som sekundär i bevisvärderingsprocessen har ändå juridiken en säregen vetenskaplig uppbyggnad, vilken bland annat innebär att bedömningen av bevis i ett rättspositivistiskt system inte nödvändigtvis alltid betyder att finna den

⁹² *Rättegång IV*, s. 163, där det hänvisas till NJA II 1943 s. 445.

⁹³ NORDH (2013), s. 40.

⁹⁴ *Rättegång IV*, s. 172 f.

⁹⁵ NORDH (2013), s. 11.

bästa lösningen på ett problem utan att finna den lösning som bäst överensstämmer med gällande rätt. Till sin hjälp kan domaren alltså inhämta kunskap från andra vetenskapliga discipliner än juridiken – *hjälpvetenskaper* – medan grunden för bevisvärderingen behåller sin specifika juridiska karaktär.⁹⁶ Det kan härvid tilläggas att *hjälpvetenskaper* inte är ett helt oproblematiskt begrepp, bland annat då det skulle kunna uppfattas som om de relevanta vetenskaperna inte skulle kunna vara aktuella utan en viss bestämd koppling till juridiken – som om de existerade blott för att bistå juridiken. I stället hade det kunnat ses som att alla vetenskapsområden kan bli aktuella i juridiska sammanhang så länge de är relevanta för ett rättsligt problem och då helt enkelt benämnas vetenskaper.⁹⁷ Jag ser likafullt en poäng att i juridiska sammanhang använda förledet *hjälp* för att åtminstone implicit poängtera att fokus i sammanhanget ligger på juridiken.

Ett sätt för domstolen att få djupare förståelse för dessa hjälpvetenskaper kan vara att använda sig av sakkunnighetsbevisning, men i de fall där hjälpvetenskaperna integreras i beslutsfattandeprocessen kan det uppkomma frågor om hur detta ska behandlas i förhållande till det rent juridiska materialet.⁹⁸

Vid användning av hjälpvetenskaper måste det skiljas mellan säkerställda samt belagda resultat och mer vaga resultat. Självfallet bör inte domaren stödja sin bedömning på forskning som inte är säkerställd, men även sådan vetenskap som inte har direkt preciserade resultat kan komma till

⁹⁶ DIESEN (1996/97), s. 532 f.

⁹⁷ GRÄNS (2006), s. 782. Jmf. också GRÄNS (2006) i sin helhet där hjälpvetenskaper helt enkelt benämnas vetenskaper. GRÄNS (2006) är f.ö. ett svar på HEUMAN (2005) till vilken det refereras i den här uppsatsen.

⁹⁸ Se även avsnitt 6, s. 55 nedan, där filmvetare som sakkunnig är ett av förslagen avseende hur filmbevis bör hanteras under brottmålsprocessen, se också analysen i avsnitt 7, med start på s. 60 nedan.

användning. Bland annat har HD uttalat att vittnespsykologins forskningsresultat kan och får komma att påverka domstolens bedömning, men att domstolen inte okritiskt kan utgå från en psykologexperts utsaga. När rätten värderar sådan och liknande sakkunnigbevisning bör domstolen därför påminna sig om att det inte handlar om exakt vetenskap utan att för den sakens skull förringa den aktuella expertens vetenskapliga skolning. I slutändan måste domstolen i vilket fall alltid göra en bedömning som grundar sig i allt vad som utretts i målet. Expertens roll är att bidra med bakgrundsinformation och till exempel hjälpa rätten att fästa uppmärksamhet på möjliga felkällor. Om hjälpvetenskaper kan höja besluts kvalitén på domstolens beslutsfattande är det klart inte olämpligt att de påverkar bevisvärdering och dylikt.⁹⁹

Detta bör innebära att evidensbaserad vetenskap möjligen är bättre och kanske framför allt lättare att grunda korrekta rättsliga bedömningar i, men det bör inte för den sakens skull utesluta att även vetenskap som rör sig utanför den objektivt mätbara verkligheten kan ha betydande värde som hjälpvetenskap.

Filmvetenskapen och närliggande discipliner kan till exempel fylla en roll när det gäller att förklara och utveckla hur filmbevisning inte kan fränkopplas filmmediets affektiva och estetiska aspekter – aspekter som i kan komma att påverka hur åskådaren ser på såväl sanning som verklighet. Genom filmvetenskapen kan det möjliggöras för domare att bli medvetna om hur de påverkas av sådant som de estetiska kvaliteterna hos filmbevis. Att medvetandegöra underliggande mentala processer kan tänkas bidra till mer balanserade bedömningar av filmbevis.¹⁰⁰

⁹⁹ HEUMAN (2005), s. 768 f. och NJA 1992 s. 446, särskilt s. 464 f.

¹⁰⁰ STOEHLER (2012), s. 555 & 573 f.

Vilken betydelse viss hjälpvetenskap får för rättstillämpningen kommer att bero på hur ofta domstolarna ställs inför den problematik som undersöks inom ett visst forskningsfält. Om vissa frågor aktualiseras frekvent kan det vara skäl för domstolen att på egen hand kontinuerligt vidareutveckla sina kunskaper i en viss hjälpvetenskap. Frågor som bättre och säkrare kan bedömas av experter bör möjligen, inte minst ur en effektivitets och ekonomisk synvinkel, i stället behandlas av experter.¹⁰¹

Det kan tänkas att experter inom en viss hjälpvetenskap många gånger behövs för att förklara för jurister vilken betydelse deras vetenskapliga område kan ha för juridiken. För att detta ska kunna ske på ett adekvat sätt måste dessa experter ha åtminstone grundläggande kunskaper om juridik.¹⁰² Detsamma bör gälla vice versa – det vill säga även juridiken måste göras lättillgänglig och begriplig för, i brist på bättre ord, hjälpvetenskapsmannen – här kan exempelvis tvärvetenskapliga samarbetsprojekt tjäna en viktig roll.

Gällande filmens roll i domstolen så växer den ständigt, och det kan därför möjligen finnas anledning för till exempel domare att tillgodogöra sig grundläggande kunskaper om områden så som filmvetenskaplig teori och metod, för att kunna sätta filmmediet i adekvat kontext och därigenom öka möjligheterna för korrekta bevisvärderingar.

¹⁰¹ HEUMAN (2005), s. 771.

¹⁰² HEUMAN (2005), s. 787.

3 Om filmens roll i domstolen

Det går inte att göra en komplett beskrivning av den rörliga bildens samlade roll i den svenska domstolen; detta på grund av att film av olika anledningar förekommer i nästan samtliga miljöer i det moderna samhället, så även i domstolen. För att ändå nämna några exempel kan det under brottmålsprocessen handla om att åklagaren visar upp film i samband med att sakframställan görs; det kan vara bevismaterial i form av en övervakningsfilm som visar ett påstått brott under tiden det begicks; ett mål kan handla om upphovsrättsintrång och fildelade filmer; ytterligare exempel är inspelade förhör, rekonstruktionsfilmer och erkännanden filmade på brottsplatsen vid tidpunkten för brottet.

3.1 Den rörliga bilden i svensk domstol

Bylanders¹⁰³ beskrivning av videokonferensens införlivande i domstolsprocessen får här stå som exempel för en kort närhistorisk återblick av den rörliga bildens utveckling i svensk domstol. Redan vid 1970-talets slut började det i rättssverige talas om ”s sofistikerade bildtelefoner” och om hur dessa användes med framgång i amerikanska domstolar, men att de trots sin praktiska nytta ändå inte var märkbart bättre än att använda sig av enbart telefon eftersom själva bilden snabbt blev ointressant i vilket fall. Drygt tio år senare hade tekniken kommit så pass långt att det började bli praktiskt möjligt att använda sig av bildöverföring även i svensk domstol, men det ansågs fortfarande att skillnaderna mellan bildöverföring och telefonsamtal var så pass små att det inte uppfattades som särskilt intressant att införliva tekniken i svensk domstol. I mitten av 90-talet tillsattes på uppdrag av regeringen en utredning där Domstolsverket tillsammans med riksåklagaren och

¹⁰³ Eric Bylander är docent och universitetslektor i processrätt vid Uppsala universitet.

Rikspolisstyrelsen kom fram till att försök med videoteknik i ett mindre antal domstolar skulle inledas. Fram mot slutet av 90-talet uttalade regeringen att ”det [råder] inga tvivel om att videokonferens kommer att utgöra ett viktigt redskap i domstolarnas verksamhet i framtiden”¹⁰⁴.¹⁰⁵ Det tog alltså cirka 30 år innan svensk domstol och lagstiftare faktiskt gav sig in i verksamhet med videokonferenser och dylikt, men sedan tog det inte mer än fem år innan denna verksamhet blivit ett permanent inslag i domstolsprocessen.¹⁰⁶ Detta får anses vara ett tecken på hur teknik och film snabbt får en allt större betydelse i vårt (rätts)samhälle.

Även i andra delar av domstolsprocessen finns det tillfälle att se på film, som när HovR tittar på filmade berättelser som vittnen och andra lämnat i bevissyfte under huvudförhandling i TR. Det kan tilläggas att i de fall berättelser även lämnas i högre rätt får detta också filmas men det är inte obligatoriskt, vilket är fallet i TR.¹⁰⁷ Det kan också tilläggas att bestämmelserna om att filma förhör endast gäller de allmänna domstolarna. Vidare blir dessa filmer sekretessbelagda men parterna har rätt att i efterhand ta del av materialet men då på plats. Det behövs visserligen inga biosalonger¹⁰⁸ för att ta del av filmerna men det kan möjligen finnas anledning för domstolarna att ha särskilt avsatta rum för att se på film.

Det följer av 5:12 1 st. RB att de som ska delta i ett sammanträde men som inte kan beredas plats i själva rättssalen ska kunna följa sammanträden från en så kallad sidosal – en lokal som är inredd just för

¹⁰⁴ Prop. 1998/99:65, s. 10.

¹⁰⁵ BYLANDER (2006), s. 296 ff.

¹⁰⁶ 5:10–12 RB.

¹⁰⁷ 6:6 1 st. RB.

¹⁰⁸ ”– Ska vi ha biosalonger då, säger någon och ett hjärtligt skratt bryter ut”, citatet är hämtat från en artikel i *Domkrets* angående införandet av en modernare rättegång – se EKBERG (2006), s. 23. Se också LANDSTRÖM, WILLÉN & BYLANDER (2012) där samma citat återgivits i inledningen av artikeln.

detta ändamål. Grundat i offentlighetsprincipen finns det även en möjlighet att låta åhörare som inte kan beredas plats i rättssalen att följa förhandlingen från sidosalen men i dessa fall är det okej om domstolen enbart erbjuder ljudöverföring. Det har dock ansetts att det inte är rimligt att rätten ska ställa i ordning en lokal för varje tillfälle då åhörare inte får plats, i stället ska en bedömning göras i varje enskilt fall.¹⁰⁹ Med fortskridande modernisering av brottmålsprocessen är det inte svårt att föreställa sig en framtid där åhörare som regel kan följa vad som händer i rättssalen genom videolänk.

3.2 Med fokus inställt på filmbevis

Vad som framförts ovan visar att ljud- och bildteknik i den svenska domstolen med tiden spelar en allt större roll. Det är därför av största intresse att undersöka hur sådant som hur praktiserande jurister uppfattar dessa i kontexten relativt moderna tekniker och hur de påverkar deras arbete – inte minst intressant är det att se på hur tekniken påverkar domarens bevisvärdering.

I sammanhanget relevanta rättspsykologiska undersökningar har visat att då muntliga förhör visas upp för rätten antingen direktsant medelst videokonferens eller genom filmuppspelning bedöms de förhörda personerna oftare som mindre trovärdiga än om de hörs på plats i domstolen.¹¹⁰ Vidare har det i förarbeten¹¹¹ uttalats att videoteknik inte fullt ut kan förmedla alla de intryck och upplevelser som fysisk närvaro innebär.¹¹² Det senare kan tolkas som att lagstiftaren är medveten om att

¹⁰⁹ BYLANDER (2006), s. 319 f.

¹¹⁰ LANDSTRÖM, WILLÉN & BYLANDER (2012), s. 197. Märk här att merparten av dessa studier är baserade i lekmäns bedömningar av fiktiva vittnesmål, men även i studier där rättspraktiker (poliser, nämndemän, åklagare och lagfarna domare) deltagit har forskarna kommit fram till samma eller liknande resultat.

¹¹¹ Prop. 2004/05:131, s. 90.

¹¹² NORDH (2009), s. 46.

viss problematik kan uppkomma i och med användningen av den rörliga bilden, men att ändå avvägningen gjorts att film ska användas i stor utsträckning i en modern brottmålsprocess.

Endast fantasin sätter gränserna för hur filmbevis kan komma att användas. Det följande är exempel på några av de mer vanligt förekommande användningarna av film i bevissyfte.

3.2.1 Film som bevismedel

Då principen om fri bevisprövning råder finns det inga specifika regler kring sådant som bevisföring eller bevisvärdering av film. Det innebär att för film som bevismedel är det något av de kapitel i RB avseende bevismedel som ska tillämpas vid behov, och det är främst kapitlen om skriftligt bevis¹¹³ eller syn¹¹⁴ som kan komma att bli aktuella.

Det framgår av praxis¹¹⁵ att film ibland behandlas som ett bevismedel som ska hållas för syn men det bör i överhängande majoriteten av fallen behandlas som ett skriftligt bevis. Detta då domstolen i praktiken behandlar de allra flesta handlingar som skriftliga bevis trots att det inte rör sig om skriftliga handlingar per se. Även i doktrin påpekas det att kapitlet i RB om skriftliga bevis är skrivet i en tid då mediatekniken inte var vidare utvecklad varför exempelvis film i många avseenden bör räknas till de skriftliga bevisen.¹¹⁶

Att film också behandlas som skriftligt bevis framkommer även av praxis där det i domar finns att läsa allmänna formuleringar som att

¹¹³ 38 kap. RB.

¹¹⁴ 39 kap. RB.

¹¹⁵ Se t.ex. NJA 1981 s. 791 och NJA 1992 s. 307.

¹¹⁶ BOLDING (1989), s. 44.

”[å]klagaren har som skriftlig bevisning åberopat videofilm [...]”¹¹⁷, men ofta klargörs det inte över huvud under vilken bevismedelsrubrik som viss bevisning faller, troligen då det inte anses relevant eftersom utgången sannolikt inte hade förändrats beroende på huruvida ett filmbevis anses falla under bestämmelserna om syn eller skriftlig bevisning.

En definition av vilka bevis som faller under syn är den att handlingar som inte är värdefulla som bevis genom sitt faktiska innehåll utan som syftar till att exempelvis visualisera förhållanden som är av bevisvärde utgör bevis som ska hållas för syn.¹¹⁸ Den förklaringen hjälper inte ensam för att utröna vilket bevismedel film faktiskt är, främst då det inte finns något sådant som film som enbart visualiserar förhållanden utan inverkan av till exempel kamerahanteraren.

Min mening är att filmbevis bör falla under bevismedelsbestämmelserna om skriftliga bevis, bland annat då film, vilket påvisas nedan, är en form av text berättad på filmspråk. Det är rimligt att behandla all typ av text som skriftligt bevis och att därför analysera film så som en text om än som den säregna typ av text det är.

Ett skriftligt bevis utmärks dessutom av att det är skriftens innebörd som har bevisvärde vilket också bör vara fallet med filmbevis. Även Ekelöf med flera menar att ”videofilm med tal” ska hanteras enligt reglerna om skriftliga bevis men då på andra grunder än de som hävdats häri. I stället för att se filmen som text handlar det där om att det är ”uttalandena och deras innebörd” som är beviset och inte bilderna av de personer som uttalar sig.¹¹⁹ Om film ibland faller under reglerna om syn och ibland under reglerna om skriftliga bevis kan det visa sig problematiskt för såväl

¹¹⁷ NJA 2002, s. 533.

¹¹⁸ NORDH (2009), s. 101.

¹¹⁹ *Rättegång IV*, s. 256.

åklagare som advokater som i sin yrkesutövning måste begripa eller åtminstone ana hur bevisningen i framtida mål kommer att behandlas.¹²⁰ Förutom de yrkesspecifika svårigheterna anses ju även brist på förutsebarhet vara ett generellt rättssäkerhetsproblem.

Vidare kan poängteras att sett i ljuset av 1942 års RB så väcks frågor kring varför exempelvis skriftliga bevis alls reglerats i ett eget kapitel trots den fria bevisprövningen. En av anledningarna till att lagstiftaren ansåg att skriftliga bevismedel behövde regleras särskilt kan möjligen grunda sig i det faktum att ”[a]nvändningen av skriftlig handling som bevis har i nutida process [anno 1938] erhållit en allt större omfattning”¹²¹. I dag är situationen den att film som bevis erhållit en allt större omfattning varför det möjligen skulle behövas en utredning kring eventuell reglering i svensk rätt, om vi utgår från att lagstiftningen ska vara konsekvent utformad. För trots att jag anser att filmbevis bör behandlas som skriftlig bevisning i enlighet med gällande rätt är en film inte ett helt och hållet likställa med en skriftlig handling¹²².

En jämförelse med amerikansk rätt kan göras. Där har analysen av filmbevis ofta gjorts genom att kontrastera eller jämföra med andra bevistyper så som stillbilder, andra dokument (motsvarande skriftliga bevis) eller vittnesmål. Till exempel har rätten sett på film som summan av flera individuella bilder och därför ansett att beviset kan värderas som stillbilder, i stället för att se filmen som ett unikt kommunikationsmedel. Parallellt har det framkommit att domstolarna, något motsägelsefullt, menar att filmbevis är helt olik andra bevistyper.¹²³

¹²⁰ BOLDING (1989), s. 54.

¹²¹ SOU 1938:44, s. 42.

¹²² Filmen är i själva verket ett unikt medium som helst inte ska likställas med något annat än sig själv, se vidare i avsnitt 4, s. 43 nedan.

¹²³ SILBEY (2004), s. 496 f.

3.2.2 Film som muntliga berättelser

En berättelse som lämnas i bevissyfte ska i huvudregel dokumenteras genom filminspelning.¹²⁴ Före den 1 november 2008 spelades endast ljud in vid muntlig bevisning, och film förekom i dessa sammanhang endast som inspelade polisförhör eller som rekonstruktionsfilmer¹²⁵.

När muntliga förhör filmas finns det anledning till att se över kamerahandlingen då den kan komma att påverka bedömningen av utsagan. Sådant som vinkeln från vilken åskådaren ser den förhörde; avstånd mellan kamera och vittne samt om kamerans fokus är på den förhörde, på intervjuaren eller på båda kommer troligen att spela roll för bevisvärderingen.¹²⁶ Att själva inramningen av bilden i en film spelar roll för bedömningen är giltigt för alla typer av filmer och filmbevis.

Ett par skäl då ljud- och bildupptagning möjligen inte ska användas ska nämnas. Det handlar fall där utredningen kan komma att försämrans på grund av upptagningen. Till exempel då personer känner sig väldigt illa berörda¹²⁷ av att bli filmade kan detta komma att påverka deras utsagor. Denna anledning bör dock anses mycket begränsad främst då det råder sekretess¹²⁸ kring filmerna om det står klart att uppgifter inte kan röjas utan att den förhörde lider men. Det andra skälet är då tekniken av någon anledning inte fungerar, Nordh menar dock att huvudförhandling aldrig bör ställas in enbart på grund av tekniska problem.¹²⁹

¹²⁴ 6:6 samt 6:6a RB.

¹²⁵ Se avsnitt 3.2.4, s. 39 nedan.

¹²⁶ LANDSTRÖM (2008), s. 17.

¹²⁷ Jmf. fall där en person (t.ex. barn) kan bli alldeles för självmedveten eller upptagen med att utforska kameran så att mötet med intervjuaren inte blir naturligt och äkta; i sådana fall kan det finnas anledning till att gömma undan kameran så att den inte syns. LANDSTRÖM (2008), s. 18.

¹²⁸ 43:4 OSL.

¹²⁹ NORDH (2009), s. 50 f.

3.2.3 Film som syn

Syn får enligt 5:11 RB hållas genom ljud- och bildöverföring om det finns skäl för det. Det kan komma att aktualiseras främst då föremål är belägna långt ifrån rättssalen eller om vad som åberopas är särskilt känsligt eller dyrbart varför det inte bör förflyttas. På sikt kan det tänkas att syn kan hållas på även exempelvis fastigheter genom ljud- och bildöverföring.¹³⁰ När det gäller att filma en brottsplats har det ansetts att film är överlägset stillbilder då det menats att filmmediet möjliggör att det ges en bättre överblick, och dessutom kan kamerahanteraren filma närbilder på detaljer som (av polis och åklagare) anses vara extra viktiga. Det gäller då att den som står bakom kameran kan hantera mediet på ett tillfredställande sätt.¹³¹ Sådana filmer är alltså mer eller mindre regisserade filmer och bör därför behandlas inte enbart som syn utan som ett självständigt filmbevis. Filmkameran är varken ett ”tyst vittne” eller domarens förlängda öga på exempelvis brottsplatsen bara för att någon valt att filma ur ett förstapersonsperspektiv.¹³²

3.2.4 Film som rekonstruktion

Rekonstruktioner (till exempel rekonstruktionsfilmer) är inte reglerade i lag och det tycks inte finnas någon klar definition av vad rekonstruktion vid förundersökning innebär. Det finns däremot en rapport från Rikspolisstyrelsen (RPS Rapport 1994:12) i vilken det beskrivs hur polisen bör gå tillväga vid rekonstruktioner.¹³³

Genom att filma exempelvis när en misstänkt gärningsperson visar hur det aktuella brottet skulle ha begåtts på den faktiska brottsplatsen kan förundersökningen framställa viktiga bevis. Rekonstruktioner är typiskt

¹³⁰ THORNEFORS, kommentar avseende 5:11 RB.

¹³¹ *Modern Presentationsteknik*, s. 52.

¹³² Jmf. avsnitt 4.1, s. 44 nedan.

¹³³ Se t.ex. *JO-uttalande* dnr 5353-2008, även FERRADA STOEHL (2013), s. 763.

”lämpade att tas upp på video och det görs troligen i de flesta fall idag”¹³⁴. Men det kan vara så att det till exempel saknas vittnen och i så fall finns det risk för att den här typen av rekonstruktionsfilmer baseras endast i en misstänkt gärningspersons utsaga som förstärkts med hjälp av de sinnesuttryck och psykologiska mekanismer som film sätter igång.¹³⁵

När den här typen – det kan appliceras även på annan typ – av film analyseras i domstolen finns det en poäng i att se över även estetiska och affektiva dimensioner vilka ofta glöms bort. Om de relevanta filmerna faktiskt ses på som film och inte enbart som bevis är det möjligt att rekonstruktionsfilmer i själva verket är mer dramatiska och fantasieggande än vad de utges för att vara när de läggs fram under huvudförhandling, och detta kan då komma att påverka domarens uppfattning av sanningen.¹³⁶

3.2.5 Film som film

Sanningssökandet är inte förbehållet samhällets jurister. Förutom en intresserad allmänhet som tack vare offentlighetsprincipen har relativt god tillgång till bevismaterial är det numera mycket bevis som hamnar direkt på Internet. För film är YouTube ett uppenbart exempel men även sådant som filmer från övervakningskameror hamnar ofta på nätet genom till exempel tidningarnas försorg.¹³⁷ Det är ju inte ovanligt att webbaserad media i samband med kriminaljournalistik även bifogar länkar till filmer från potentiella brott.

¹³⁴ *Modern Presentationsteknik*, s. 52.

¹³⁵ Se FERRADA STOEHLER (2013), som behandlar en av rekonstruktionsfilmerna som spelades in i samband med fallet Thomas Quick.

¹³⁶ FERRADA STOEHLER (2013), s. 762 f.

¹³⁷ Se gärna Erik Carlssons doktorsavhandling *Medierad Övervakning – En studie av övervakningens betydelser i svensk dagspress* (CARLSSON (2009)) vilken innehåller djupgående analyser av medias rapportering och förhållandet till övervakning. Eric Carlsson är lektor i medie- och kommunikationsvetenskap vid Umeå universitet.

Betänk till exempel Sverigedemokraternas järnrörsfilm eller den berusade mannen som blev slagen av polis efter att ha ”hotat” att spränga hela gatan.¹³⁸ De just nämnda exemplen handlar alltså om film som är filmad av vittnen, gärningspersoner, förbipasserande eller liknande. Den här typen av film är i dag väldigt lätt att producera och det finns anledning till att tro att mobilfilmer är såväl frekvent förekommande som effektiva bevis i brottmålsrättegångar. Även filmer från övervakningskameror är frekvent förekommande och bör generellt sett vara goda bevis, men att de helt enkelt filmar vad som händer går inte att förutsätta.

Det kan uppkomma betydliga problem med övervakningsfilmer, så som att upplösningen på digitalfilm är för låg för att kunna urskilja saker med säkerhet, eller att filmen enbart visar de misstänkta gärningspersonerna på brottsplatsen men inte något brott eller i sådana fall där kameran tar bilder med jämna tidsintervall – vad händer mellan intervallen?

Det sistnämnda var fallet när två poliser stod åtalade för misshandel av den då 64-årige Åke Djerfsten på en bensinstation medan en övervakningskamera fångat händelseförloppet på film. Poliserna påstod att eftersom bilderna var tagna med 0,8 sekunders mellanrum hade det tillfälle då Åke slagit det första slaget inte fångats på bild. Att inte övervakningsfilmer är transparenta representationer av verkligheten tydliggjordes här genom att TR dömde poliserna för misshandel medan HovR ändrade domen och enbart fällde poliserna för tjänstefel.¹³⁹

¹³⁸ Filmerna finns uppladdade på YouTube och kan t.ex. hittas med sökord som ”Sverigedemokraterna järnrör” respektive ”kvinnlig polis slår berusad norrlänning”.

¹³⁹ Svea HovR mål B 5125-05 och HOLMÉN (2005) samt KALLENBERG (2005) i *Expressen* och CANTWELL (2005) i *Aftonbladet*. Vidare finns övervakningsfilmen uppladdad på YouTube, och den kan hittas utan svårighet med sökord som t.ex. ”polisen misshandlar 64-årig man”.

Många av observationerna gällande att dokumentära filmer skulle fungera som obefläckade sanningsbärare är gjorda i USA men det finns inga skäl att tro att synsättet skulle skilja sig nämnvärt från andra västerländska stater.¹⁴⁰ När filmbevis läggs fram presenteras dessa många gånger som sanningsenliga reproduktioner av de aktuella händelserna. Det ligger i sakens natur att så sker då den presenterade parten vill nå fram med sitt budskap som om det vore sanningen.

Det verkar alltså som att domstolar på båda sidor Atlanten å ena sidan, i stället för att se film som en självständig bevisform, ser på film enbart som en representation av andra traditionella bevis typer så som ett vittnesmål (fast på film) eller som ett skriftligt bevis (fast på film). Å andra sidan framstår det som om domstolen ser på film som ett mycket bra bevis för att visa en transparent och oförvanskad representation av verkligheten. Det är därför av stor vikt att alla rättsprocesser sätts in i en kontext av ett större kulturellt narrativ, och de gånger filmmediet blir centralt för domstolsprocessen finns det skäl att ta hjälp av andra kulturella diskurser som rör film än en strikt juridisk sådan som handlar om bevis. En nyanserad syn på filmmediet kan bidra till en mer korrekt domstolsvärdering av filmbevis, och vid en korrekt värdering är film i sig ett såväl materiellt riktigt som övertygande bevismedel. Men det måste värderas som ett självständigt medium där både vad beviset säger och hur det sägs beaktas. För att kunna göra detta är det en god idé att se över några av de insikter som finns att hämta ur filmteori och filmhistoria för att sedan införliva dessa i den juridiska analysen.¹⁴¹

¹⁴⁰ SILBEY (2006), s. 107, jmf. även LANDSTRÖM (2008).

¹⁴¹ SILBEY (2004), s. 498 ff.

4 Filmvetenskap i ljuset av juridiken

Den tvärvetenskapliga litteratur som finns på området juridik-och-film är som det nämndes i inledningen främst producerad i USA och utgår således från amerikansk praxis och lagstiftning men det finns delar av resonemangen som är applicerbara även på andra rättssystem. Framför allt är de filmteoretiska och filmhistoriska aspekterna relevanta oavsett lagstiftning då de behandlar film som medium och konstform oberoende av en viss kultur, alternativt att film som medium och konstform behandlas satt i en viss given kontext. Även hur domare och icke juridiskt skolade jurymedlemmar (inbegripet nämndemän) ser på film bör vara anpassningsbart på Sverige och våra domstolar, bland annat på grund av att vår moderna filmkultur och det allmänna medvetandet kring film i allra högsta grad är påverkat av den amerikanska. Vidare påverkar den mer allmänna filmkulturen i förlängning hur vi ser på film över huvud.¹⁴²

Introduktionsmässigt kan det konstateras att film är tänkt att skapa mening och att det finns mängder av tekniker för att göra detta. Till exempel kan det handla om att filmkameran används för att upprätta en roll där åskådaren fungerar som ett ögonvittne till vad som spelas upp framför hen. Det kan också ha att göra med den relevanta filmens produktionssätt, vilket kan såväl avslöja som förvirra en viss framställning av en relevant sak eller händelse.¹⁴³

¹⁴² För ytterligare teoretisk introduktion se avsnitt 1.4, s. 11 ovan.

¹⁴³ SILBEY (2004), s. 501.

4.1 Filmhistoria och filmspråk

Det har ovan visats att det i viss mån finns en uppfattning om att den verklighet som film har kapacitet till att visa är en transparent representation av verkligheten men 100 år av filmstudier lär ut motsatsen.¹⁴⁴ Redan tidigt i den filmvetenskapliga historien behandlas frågor av sådan natur – det vill säga filmens förhållande till verkligheten – och det är än i dag en av de fundamentala aspekterna av filmstudier.

Mycket grundläggande filmvetenskapligt arbete står att finna hos André Bazin. Bazin studerade film på grund av vad han menade var mediets mytiska aspekter, och mer specifikt filmens förmåga att skapa världen. Hans arbete tog sin början i vad som har kommit att bli en grundläggande premiss för filmens unika språk, nämligen det ontologiska band mellan den filmiska gestaltningen och det som spelas in. Detta nära förhållande mellan film och verklighet har gett upphov till teorier om att film är ett obestridligt vittnesmål till sakernas tillstånd.¹⁴⁵

Bazin menade att film tillsammans med stillbildsfotografi är tekniska upptäckter som en gång för alla lyckats tillfredsställa människans besatthet av realism. Det spelar ingen roll hur skicklig en målare konstnär är, en tavla kommer alltid att bestå i en ofrånkomlig subjektiv tolkning av vad som porträtterats, medan fotot kan uppfattas som om det vore objektivt till sin själva natur, och därför är också mediet särskilt från annan bildframställning på grund av sin höga grad av trovärdighet. Från detta realistiska avbildningsperspektiv menade alltså Bazin att film kan fungera som ett reproduktionsmedel som kan beskrivas som ”objektivitet i tiden”, men, skrev Bazin, filmen är på samma gång ett levande språk.¹⁴⁶

¹⁴⁴ SILBEY (2004), s. 531 f.

¹⁴⁵ SILBEY (2004), s. 532.

¹⁴⁶ BAZIN (1967a), s. 12–16.

Vad ett språk är och vad begreppet inbegriper är en fråga för lingvistikern och vi nöjer oss här med den ofta citerade lingvisten Noam Chomskys relativt enkla definition: "[...] a *language* [is] a set (finite or infinite) of sentences, each finite in length and constructed out of a finite set of elements"¹⁴⁷.

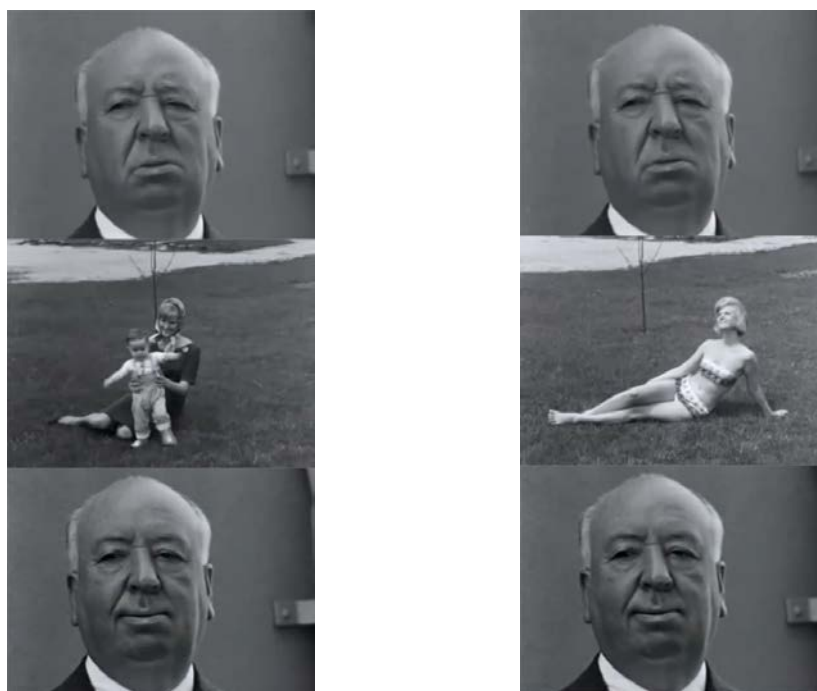
Om vi i stället tänker oss *ord* som *bilder*, och *meningar* som *filmklipp*, blir det mer begripligt att prata om filmens språk. Beroende på klippning och redigering – så som i vilken ordning klippen visas – kommer filmen att säga olika saker precis som meningar får olika innebörd beroende på hur orden placerats. För att kunna skapa mening är all film beroende av vilken ordning klippen sätts samman. Vanligen beskrivs ett händelseförlopp från händelsepunkt A till händelsepunkt Ö och mellan dessa två kommer B, C, D och så vidare, men genom klippning kan även en historia berättas Z, A, Å, B, C och så vidare. Det senare sättet kan till exempel användas för att förvirra åskådaren, för att göra poetiska utsvävningar eller av andra estetiska skäl. Förutom att driva en historia framåt kan även sådana här olika typer av *montagetekniker* användas för att manipulera åskådaren.

Ett filmmontage innebär att bilder sorterats efter varandra i en viss kronologisk ordning. Det har hävdats att det är just montageteknik som gjorde film till en konstform genom att mediet i och med montaget blev något mer än enbart animerade stillbilder, och att filmspråket därigenom skapades. När ett montage visas sorterar åskådaren vad som visas i sitt sinne och accepterar då helt naturligt filmskaparens synpunkt med skiftande emfas på vad som ska uppfattas som dramatiskt intressant. Det alla montagetekniker har gemensamt är att de skapar mening och innebörd som inte finns i de enskilda bilderna var för sig utan kan

¹⁴⁷ CHOMSKY (2002), s. 13.

hänföras till bildernas juxtaposition.¹⁴⁸ Det vill säga den ordning i vilken bilder placeras kommer, förutom att ha en rent stilistisk effekt, också att påverka åskådarens uppfattning om vad det är som händer i filmen.

fig. 1

Detta är ett exempel på den så kallade *kuleshoveffekten*¹⁴⁹ vilken på ett enkelt sätt kan exemplifiera den stora betydelse filmklipps juxtaposition har för filmspråket.

Jämför hur olika mannen (Alfred Hitchcock) i figur 1 ovan upplevs beroende på vilket bildseriens andra klipp i ordningen är. I exemplet till vänster framstår Hitchcock som en snäll gammal man som får ett leende på läpparna när han ser det lilla barnet leka med sin mamma medan han i exemplet till höger snarare framstår som något av en, med hans egna ord, ”dirty old man”.¹⁵⁰

¹⁴⁸ BAZIN (1967b), s. 24 f.

¹⁴⁹ Begreppet är namngett efter den sovjetiska filmskaparen och filmteoretikern Lev Kuleshov (1899–1970) som var den första att visa på effekten.

¹⁵⁰ *Telescope* (1964).

En skicklig filmskapare kan återskapa processer som vanligen sker i vårt psyke, så som när vi riktar vår uppmärksamhet mot ett specifikt objekt (närbild), när vi tänker tillbaka på våra minnen (genom flashbacks eller flashforwards) eller hur vi fördelar vår uppmärksamhet mellan händelser som utspelar sig samtidigt (cross-cuts).¹⁵¹ Ytterligare sätt att skapa mening är genom att noggrant manipulera faktorer så som kameravinklar, kameravidd och kamerans fokus.¹⁵² Ett enkelt skolexempel för hur kameravinkeln kan användas för att få ett objekt att exempelvis se mer eller mindre stort och hotfullt ut är grodperspektivet vilket kan kontrasteras med fågelperspektivet som på motsvarande vis får objektet att se mindre ut.

fig. 2

När sergeant Hartman (spelad av R. Lee Ermey) i *Full Metal Jacket* (1987) skriker på sina underordnade är han filmad underifrån medan han samtidigt stirrar rakt in i kameran – han stirrar åskådaren rakt i ögonen och kameraperspektivet gör att han upplevs som stor och hotfull.

På grund av kameravinkelns makt bör i rättsliga sammanhang en eventuell kamera placeras i 90° vinkel så att personen som filmas vid till exempel ett förhör utanför rättssalen är i nivå med kameran, detta alltså för att uppnå en så neutral och oförvanskad bild som möjligt.¹⁵³

¹⁵¹ SILBEY (2004), s. 535.

¹⁵² Se vidare LANDSTRÖM (2008) för en redogörelse av hur sådant som kameravinklar, kameravidd och kamerans fokus påverkar bedömning av inspelade vittnesmål.

¹⁵³ LANDSTRÖM (2008), s. 17 f.

I termer med rättslig antydning har det kommit att utvecklas teorier om filmen som "tyst vittne". Filmbevis anses tala för sig själv, snarare än till exempel fungera som en illustration till ett vittnesmål.¹⁵⁴ Och visst är det så att bilder generellt kan säga oss mycket, men ofta inte så mycket som vi först tror. Det är rimligt att anta att många tenderar att bli överdrivet självsäkra när de tolkar visuella bevis och därför inte är lika mottagliga för alternativa synsätt. Det är ju lätt att påstå att "bilden talar för sig själv", men om det vore sant skulle inte då alla se samma sak i samma bild?

Ett typiskt exempel på det tysta vittnet är då den aktuella filmen är filmad ur ett förstapersonsperspektiv. En filmskapare kan genom sådana tekniker som att komponera bilden så att objektet för vår uppmärksamhet hamnar i centrum, eller genom att filma närbilder, styra åskådaren. Jämför detta med hur ett verkligt ögonvittne skulle ha betraktat valfri händelse eller objekt. Detta är vad som oundvikligen sker i de fall då en brottsplats filmas i stället för att det faktiskt hålls syn så att domare, försvarare med flera kan närvara fysiskt. Domaren hade kunnat välja var hans uppmärksamhet skulle riktas men när filmen visas upp har kamerahanteraren redan gjort de uppmärksamhetsvalen åt åskådaren. Vem vet vad domaren annars skulle sett och hur det skulle påverkat utgången i ett visst mål.

Vad det innebär att veta och se, att bevittna och bedöma, och vad individens roll som mer eller mindre aktiv åskådare i samhället medför är tankar och frågor som genomsyrat filmteori sedan teoribildningarnas tidiga barndom. Historiskt sett har film från första början varit något av ett estetiskt och epistemologiskt under på grund av mediets speciella förhållande till verkligheten. Film har en förmåga att få åskådaren att känna att hen bevittnar vad som filmas i stället för att se vad som

¹⁵⁴ SILBEY (2004), s. 541.

representeras i filmisk form. Filmmediets unika ontologiska förhållande mellan saken eller händelsen som filmas och själva saken eller händelsen i sig skiljer klart film från andra representationer av verkligheten. Men filmen är inte nog för att totalt återskapa en transparent verklighet. Idén om den fullständiga filmen som en återskapelse av världen i sin egen avbild är vad Bazin kallade *mythe du cinéma total* – det är myten om en sann bild oförvanskad av såväl tidens tand som filmskaparen själv. I själva verket är film en representation som är varken mer eller mindre uttrycksfull eller informativ än andra mimetiska framställningar, och som övriga former av representation måste film bli tolkad och filmens specifika språk och produktionssätt måste räknas in denna tolkning.¹⁵⁵

I en tid där YouTube och Photoshop är vardag kan det tyckas aningen naivt att se en bild som Sanning.¹⁵⁶ Förutom den subjektiva tolkning som en betraktare alltid gör kan ju även en bildskapare genom bildmanipulation, så som genom att exempelvis beskära bilden, styra vad vi får och vad vi inte får se vilket kommer att påverka vårt helhetsintryck och bidra till *vår* bild av vad den aktuella bilden faktiskt visar.

fig. 3

Genom att helt enkelt beskära en bild kan bild- eller filmskaparen på ett effektivt sätt framföra vitt skilda poänger beroende på gestaltningens syfte.

¹⁵⁵ SILBEY (2004), s. 532 ff.

¹⁵⁶ FEIGENSON (2014), s. 105 f.

4.2 Ett unikt medium

Sett till vad som tidigare presenterats i den här uppsatsen är det felaktigt att behandla rörlig bild som om det inte vore mer än en samling stillbilder som följer på varandra. Skillnaderna mellan de nära besläktade medierna film och foto är för stora för att rakt av göra en analog tolkning. Det gäller framför allt den mentala tolkningsprocess (såväl medveten som omedveten) som görs då den enskilda individen ser på film respektive bläddrar igenom stillbilder.

Det handlar till en del om det uppenbara så som att film är rörlig bild, men även sådant som att filmens narrativ är fixerat – film är allt som oftast kronologiskt linjär medan en stillbild är bunden till en tillfällig kontext, men likväl tidlös genom sin stillhet till skillnad från filmens omedelbart livliga kvalitéer. Det är därför som filmtolkning behöver särskilda metoder som tar hänsyn till filmens säregna historia och form.¹⁵⁷ Med det sagt behöver det inte anses helt värdelöst att göra analog tolkning med stillbilder men det är helt klart eftersträvansvärt att behandla filmen som ett unikt medium.

Om filmbevis behandlas korrekt bör det i min mening vara en av de mest pålitliga bevisformerna. Men om det utvecklas praxis där filmmediet felaktigt tas för att vara en transparent sanningsbärare riskeras rättssäkerheten gällande bevisning att successivt urholkas, och all typ av äventyrande med rättssäkerheten kan i förlängningen bidra till att allmänhetens förtroende för domstolarna och rättsstaten förminskas.

¹⁵⁷ SILBEY (2004), s. 540.

5 Fallet Hannes Westberg

Det finns mängder av rättsfall där film använts som bevisning och det rättsfall som presenteras här har valts på grund av dess, för uppsatsens syfte, kvalitativa egenskaper. Förutom att fallet tidigare har behandlats i filmvetenskapliga sammanhang¹⁵⁸ är det extra intressant ur filmsynvinkel då det startades en förundersökning avseende tjänstefel på grund av ett filmbevis i den aktuella rättegången.

I samband med EU-toppmötet och att USA:s dåvarande president George W. Bushs besökte Göteborg i juni 2001 hölls en mängd demonstrationer och manifestationer. Under viss tid var delar av några demonstrerande grupper involverade i våldsamma upplopp där somliga individer kastade gatsten mot poliser på plats. En av dessa demonstranter var Hannes Westberg och hans fall kom att bli extra uppmärksammat. Hannes Westberg blev skjuten i magen av polisen, och fallet blev mycket uppmärksammat, till viss del på grund av det filmmaterial som fanns från kravallerna, vilket kom att få stor betydelse under kommande rättegång som slutade med att Hannes Westberg den 29 oktober 2001 dömdes till åtta månaders fängelse för våld mot tjänsteman och våldsamt upplopp.¹⁵⁹

Strax efter domen sände SVT ett program, ”Skotten i Göteborg”, i vilket det hävdades att det filmmaterial som åklagaren använt som bevisning var manipulerat material. Kritiken handlade bland annat om att det var många snabba klipp; ljudet av en kör som skanderade ”Ein, Zwei, Drei, Nazi Polizei” var pålagd i efterhand och relevanta bildsekvenser hade blivit bortplockade.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Se t.ex. *Skotten på Vasaplatsen* (2010), DU RÉES (2010) och REJDEMO (2005).

¹⁵⁹ Gbg TR mål B 7521-01.

¹⁶⁰ *Uppdrag Granskning*.

Med anledning av ”Skotten i Göteborg” upprättade länspolismästaren i Göteborg en polisanmälan om tjänstefel som lämnades vidare till åklagarmyndigheten. Utredningen kom att ledas av dåvarande överåklagare Christer van der Kwast och fann att ”[m]ed hänsyn till den särskilda slagkraft som ofta är förenade [sic] med rörliga bilder har det varit särskilt viktigt att urvalet har gjorts så att det ger en rättvis bild av det som skulle åskådliggöras”¹⁶¹. Slutligen menade utredningen att urvalet som gjorts inte skapat en skev bild av vad som faktiskt hänt.¹⁶²

På grund av att det aldrig förr i svensk rättshistoria förekommit en sådan enorm mängd med videomaterial från flera olika kameror som alla bidrog med representationer av en och samma händelse försattes polis och åklagare i en ny situation. Det saknades dessutom klara riktlinjer för hur förundersökningsarbetet skulle gå till gällande filmmaterialet. Förutom att det saknades riktlinjer verkar det även saknats generella kunskaper hos såväl poliser som jurister, och såväl inom som utom domstolen.¹⁶³

Filmerna som kom att spelas upp under huvudförhandlingarna rörande kravallerna bestod av flera klipp hämtade från olika källor och de filmer som användes vid skapandet av den aktuella filmbevisningen hade alla olika ursprungssyften. Nyhetsbolagen syftade till att skapa nyhetsmaterial, dokumentärfilmare samlade material till sina dokumentärfilmer och privatpersoner kanske enbart förevigade vad de upplevde som en speciell händelse i deras liv. Du Rées menar att den här aktuella sekvensen inte är någon objektiv sanning. Polisen som klippt ihop filmen hade också ett syfte: att visa upp ett våldsamt upplopp. Filmen innehöll dessutom 26 snabba klipp vilket gör att det inte går att orientera sig i rummet då olika kameravinklar skapar olika

¹⁶¹ *Riksåklagarens beslut* dnr 2001/1670, s. 3.

¹⁶² *Riksåklagarens beslut* dnr 2001/1670.

¹⁶³ DU RÉES (2010), s. 77.

förutsättningar för att orientera sig. Polisens ihopklippta film skapade en ny verklighet som inte helt och hållet existerat innan filmens tillkomst. du Rées ståndpunkt är att en film som ska användas som bevisning bör eftersträva att komma så nära det verkliga händelseförloppet som möjligt och har förespråkat att en rekonstruktionsfilm baserad i allt tillgängligt ljud- och bildmaterial hade varit mer sanningsenlig än den ihopklippta film som användes.¹⁶⁴

Med anledning av att åklagaren presenterade filmbevisen hördes som vittne, på åklagarens begäran, åtminstone en av de privatpersoner som filmat händelserna. Hen vittnade då om sina iakttagelser vid den aktuella tiden. Domstolen höll också på åklagarens begäran syn på platsen för händelserna. Det vidtogs med andra ord ytterligare åtgärder förutom att blint lita på filmen. De nyss nämnda exemplen på bevisning var alltså ett fall av syn samt ett vittnesförhör. Det borde kanske även inhämtats ett expertutlåtande angående filmen. Förhållanden mellan vad som framgick vid syn av platsen och vad som visades på filmen borde möjligen ha utvecklats i domskälen. Vidare framgick inte om nyss nämnda vittne förhördes avseende verklighetsgraden i filmbeviset. Själva filmen var det ingen som verkar ha invänt mot under rättegången. Alltså inte ens försvaret och då ska tilläggas att det framgår av domen att Westberg erkänt att det är han som kastar sten först efter att filmen visats.

Filmen som sådan kommenterar du Rées var tydligt dramatiserad och en grov förenkling av händelserna, och som dessutom sammanställts med filmiska klichéer till den grad att det bitvis påminde om en actionfilm. Det framgick alltså sådant som att ljudspår med hotfulla demonstranter lagts på i efterhand samt även den minst sagt oroväckande ”detaljen” att det i bevisfilmen endast förekommer ljud från sex pistolskott medan det i

¹⁶⁴ *Modern presentationsteknik*, s. 57 f.

en obruten tagning i en annan film från samma tillfälle hörs åtta pistolskott.¹⁶⁵ Det sistnämnda är ett klart bevis på att en film ensam inte är den enda representationen av verkligheten och att filmbevis måste utvärderas kritiskt och kunnigt. Möjligen att film kan falla under bevismedelsreglerna om skriftlig bevisning, men filmers trovärdighet borde närmast ifrågasättas som om de vore vittnen.

¹⁶⁵ DU RÉES (2010), s. 79.

6 Om filmbevishantering i brottmålsprocessen

Det finns mycket som kan gå fel om bevisning inte hanteras korrekt, där det värsta av fel bör vara att en oskyldig döms, men även fall där skyldiga går fria bör naturligtvis ses som mycket allvarliga i en rättsstat.

Detta avsnitt strävar efter att vidare visa på hur filmvetenskapen kan samverka med juridiken för mer korrekt bevisvärdering och ett mer rättssäkert förfarande med filmbevis. Ett filmbevis har ingen inneboende mening utan meningen skapas först genom hur filmen används. Åklagar- och försvarssidan kan använda sig av exakt samma bevis men hävda diametrala åsikter. Ett exempel kan vara i fall där övervakningskameror fångat en misshandel på bild. I vissa kan det vara tydligt vad som hänt så som i fall när bildens upplösning är hög, ljud är uppfångat, det är filmat under goda ljusförutsättningar och det är filmat med cirka 24 bilder i sekunden¹⁶⁶, men under andra förutsättningar är det inte alls lika självklart. Ett exempel är då kameran filmat utan ljud och bilderna tagits med visst tidsintervall vilket omöjliggör att allt som händer även fångas av kameran. Går det att ställa utom rimligt tvivel vem som slog först i fall där det är 0,8 sekunder mellan varje bildruta? Minns här fallet Åke Djerfsten¹⁶⁷ där två poliser dömdes i första instans för misshandel av den 64-årige Åke för att sedan frias från misshandeln i HovR – bland annat på grund av att det inte gick att utesluta att Åke skulle ha hunnit slå första slaget någon gång, så att säga, mellan bildrutorna.¹⁶⁸ Återigen kan det alltså konstateras att bilderna uppenbarligen inte talar för sig själv.

¹⁶⁶ Vilket är en standard när det gäller film.

¹⁶⁷ Se avsnitt 3.2.5, s. 40 ovan.

¹⁶⁸ Svea HovR mål B 5125-05 och HOLMÉN (2005). Vidare finns övervakningsfilmen uppladdad på YouTube, och kan hittas utan svårighet med sökord som t.ex. ”polisen misshandlar 64-årig man”.

Det är inte självklart vad som krävs för att bevisa eller motbevisa ett filmbevis. I fallet Åke Djerfsten fanns det vittnen på plats som stödde Åkes version, men ändå analyserades filmen i slutändan till förmån för de tilltalade poliserna. Vid bevisbedömningen använde domstolen bland annat av utskrivna stillbilder hämtade från filmen. Försvaret hävdade att det syntes på bild X att Åke brukade våld.¹⁶⁹ Filmerna analyserades alltså delvis inte som ett unikt medium utan också utefter de enskilda bilderna.

Ett annat fall där frågan om huruvida ett visst filmbevis faktiskt skildrar vad som hänt vid brottstillfället i mål om mordbrand är NJA 1998 s. 204. Filmbeviset i fråga kombinerades även med sakkunnigutlåtande (från Statens kriminaltekniska laboratorium) samt stillbilder från filmen. Själva filmen i fråga visar en person som håller något i handen, går in genom en dörr, kommer ut ur dörren för att snabbt försvinna ur bild varpå rök syns tätt följt av ett starkt ljussken bakom dörren.

HD behandlar i just nämnda fall bland annat vilken vikt (i fråga om skuld) som kan läggas vid ett filmbevis vars tillkomst är oklar. Det saknades i målet uppgifter om vem som spelat in filmen i fråga samt vem som lämnat in detta bevis till åklagarmyndigheten. Det skapade problem bland annat avseende den kontradiktoriska principen då försvaret inte gavs möjlighet att ställa kontrollfrågor kring hur inspelningen gått till.

Statens kriminaltekniska laboratorium konstaterade bland annat att den aktuella filmen inte var ett original men att kopian inte manipulerats, gällande filmens autenticitet uttalade de sig ”mer försiktigt”. HD fann att på grund av att det saknades närmare utredning om filmens tillkomst kunde det inte helt uteslutas att filmen inte visade vad som faktiskt hänt. Filmerna kunde i slutändan varken ensam eller tillsammans med vad som

¹⁶⁹ Svea HovR mål B 5125-05

övrigt framkommit i målet visa bortom rimligt tvivel att den misstänkte gärningspersonen begått brott. Om filmskaparen också kunnat höras som vittne hade möjligen utgången sett annorlunda ut.

Att döma av NJA 1998 s. 204 verkar det alltså som att domstolarna besitter viss kunskap om hur film fungerar, men det prejudicerande i fallet handlar främst om att anonymt inlämnad bevisning inte i sig strider mot art. 6 EKMR om rätten till rättvis rättegång, och att bevisningen alltså får lov att tas upp, men det kan då komma att påverka bevisbedömningen. Fallet ger ändå viss vägledning avseende bedömning av filmbevis, men det saknas fortfarande tydliga riktlinjer för hur film generellt bör behandlas i domstolen.

6.1 Förslag avseende att se på film i domstol

Vad som här följer är tänkt att utgöra förslag på eventuella strategier för hur filmbevis kan hanteras i rätten, och för hur domstolen generellt bör se på film. Förslagen är grundade i vad som framkommit ovan tillsammans med hjälp av Silbeys¹⁷⁰ och du Rées¹⁷¹ studier och tidigare försök till systematisering av hanteringen av bildbevis. En del av de följande förslagen kan anses härröra från så kallat ”sunt förnuft” och en del är till exempel mer tekniskt specifika. Många gånger när det gäller att se på film kan det vara så att det sunna förnuftet i själva verket är en naiv syn på mediet vilket innebär att synsättet på bilden som sanningssägare kan få negativa konsekvenser för bedömningen av filmbevis.¹⁷²

Utan att göra anspråk på att ha sammanställt en fullständig samling förslag är följande verktyg, åtgärder och insikter sådant som eventuellt

¹⁷⁰ SILBEY (2010), s. 1296–1299.

¹⁷¹ DU RÉES (2010), s. 80 och *Modern presentationsteknik*, s. 58.

¹⁷² FEIGENSON (2014), s. 121.

kan bidra till att filmbevishanteringen i brottmålsprocessen blir mer rättssäker. Somliga av förslagen är som sagt grundade i förslag från såväl du Rées som Silbey¹⁷³ medan somliga grundas i synpunkter som framförts ovan – dels i detta avsnitt men även i övriga delar av förevarande uppsats. Innan vi går vidare ska det tilläggas att en del av nedan presenterade förslag är inkorporerade i riktlinjer för hur polis och åklagare under förundersökningsarbete bör hantera filmmaterial.¹⁷⁴

- Film är ett unikt medium och bör hanteras därefter.
- Domstolen bör vara medveten om att betydelsen av viss filmbevisning härrör från syftet i vilket beviset används. Bevisvärdet har alltså inte sitt ursprung i filmen per se.¹⁷⁵
- Filmoriginal, ursprungsproducent, filmskaparens ursprungliga avsikt med den aktuella filmen och den utrustning som användes vid produktionen bör presenteras och verifieras i varje fall.¹⁷⁶
- Frågan om i vilket syfte en viss film producerats måste vara central för bevishanteringen men är enbart ett första steg i den kritiska granskningen. Det förklarar endast syftet för en viss given tidpunkt och inte vilken vikt beviset har för exempelvis den aktuella rättegången.¹⁷⁷
- Såväl tid och rum som gestaltas i den aktuella filmen bör objektiviseras och redovisas. Detta är särskilt viktigt då en film

¹⁷³ En hel del av Silbeys förslag har dock inte tagits med här, främst sådana förslag som är specifika för amerikansk rätt samt sådana som enbart rör stillbilder har utelämnats.

¹⁷⁴ Det gäller de förslag som presenterats av du Rées och som utarbetats av honom tillsammans med Erik Fabler (tidigare student och dåvarande amanuens vid filmhögskolan i Göteborg). Dessa förslag var: 1) Original och utrustning måste vara verifierade; 2) Filmarens/avsändarens avsikt måste tydligt redovisas; 3) Rum och plats måste tydligt redovisas; 4) Tiden måste objektiviseras; 5) Svartrutor ska finnas vid varje klipp; 6) Om sammanställningar av bilder ska användas i rättegångar, så ska sakkunniga inkallas på samma sätt som rätten kallar in obducenter och psykiatriker. DU RÉES (2010), s. 80 f.

¹⁷⁵ Se även not 170 ovan.

¹⁷⁶ Se även not 170, 171 samt 174 ovan. Jmf. också NJA 1998 s. 204.

¹⁷⁷ Se även not 171 samt not 174 ovan.

innehåller flertalet klipp. I sådana filmer finns det en stor risk att tiden förskjuts åt något håll och att ett tidsförlopp därför blir längre eller kortare än vad det faktiskt varit i verkligheten.¹⁷⁸

- Det bör tydliggöras, till exempel med hjälp av svartrutor, när ett filmbevis består av flertalet klipp.¹⁷⁹
- Om möjligheten finns att hålla syn av exempelvis en brottsplats bör detta göras i stället för att visa upp en film av densamma, detta för att det bör anses vara mer värdefullt att se saker helt med egna ögon än genom filmkamerans selektiva öga.¹⁸⁰
- Filmbevis bör kombineras med annan bevisning så som syn, förhör av filmskaparen med mera för att skapa en mer balanserad bild i syfte att utreda vad som kan anses bevisat i målet.¹⁸¹
- Det bör vara naturligt att använda filmexperter som sakkunniga i rättegångar där filmbevis spelar en viktig roll.¹⁸²
- Av rättssäkerhetsskäl, och då främst på grund av förutsebarhetsfaktorn, samt för att inte inkräkta på den fria bevisprövningen, bör domstolarna genom praxis utveckla riktlinjer för hur filmbevis rimligen må bedömas.¹⁸³
- Rätten bör ha åtminstone grundläggande kunskaper om hur filmmediet fungerar och verkar på åskådaren. Precis som vi alla lär oss att läsa från vänster till höger bör vi lära oss att se, läsa och hantera filmspråk.

¹⁷⁸ Se även not 171 samt not 174 ovan.

¹⁷⁹ Se även not 171 samt not 174 ovan.

¹⁸⁰ Se även not 170 ovan.

¹⁸¹ Jmf. SILBEY (2010), s. 1297.

¹⁸² Se även not 171 samt not 174 ovan.

¹⁸³ Jmf. NJA 1998 s. 204.

7 Analys och diskussion

En film har ingen direkt och självklar inneboende betydelse. Det krävs alltid en åskådare som kan tillskriva filmen mening.

7.1 Påverkan och mening

Filmer är blott representationer av konkreta händelser, fantasifoster sprungna ur verkliga upplevelser, och på grund av deras abstrakta natur måste all film grundas i relevant kontext för att bli verkligt meningsfulla.

Den skickliga filmskaparen, om detta är intentionen, kan påverka åskådaren så att denne uppfattar filmens mening precis som filmskaparen önskar. I den juridiska världen är det som vi sett oftast åklagare och polis som agerar filmskapare under förundersökningsstadiet. Om delar av deras respektive yrkeskårer blir tillräckligt skickliga filmskapare kommer de att kunna producera bevis – för det är vad de gör när de tar originalmaterial och klipper ihop det till nytt material – som bättre övertygar domare om att åklagarens gärningsbeskrivning är riktig. Det hade i värsta fall kunnat innebära att åklagare och polis utelämnar detaljer som inte passar deras gärningsbeskrivning medan de förstärker detaljer som styrker gärningspåståendet.

I och med att bevisföringen är fri kan det innebära att även film som är skapad i bevissyfte är godtagbar som bevisning trots exempelvis klippning, ljudspår och liknande. Jämför här fallet Hannes Westberg där åklagarsidan använde filmmaterial som bevisning vilket var sammansatt från flera olika grundmaterial. Det har senare bland annat visats att fem av filmklippen har ljud som inte överensstämmer med ljudet från grundmaterialet, och att det finns material som uteslutits vilket visar på

att fler skott avlossades än vad åklagaren påstod i sin gärningsbeskrivning. Vidare visade åklagarnas egen utredning om eventuellt tjänstefel att allt gått rätt till. Men hur mycket får film egentligen redigeras och manipuleras innan det går över gränsen för vad som kan anses vara god sed?

Det hade varit gynnsamt, inte minst för rättssäkerheten, om domarkår och försvarare utbildar sig och lär sig hur film bör ”läsas” då de måste bedöma och bemöta bevis som producerats av åklagarsidan. Vidare hade en tydlig policy för hur filmbevis får och bör användas gett åklagare och polis goda riktlinjer avseende vad som ska anses vara god sed och var gränsen går för att filmbevis ska anses vara för mycket manipulerat.

Det krävs inte att domaren blir filmrecensent men däremot måste det ”sunda förnuftet” utvecklas i en riktning där alla intuitivt förstår att vad de först tror att de ser kanske inte alltid är vad som är fallet.

7.2 Vetenskaper

Rättsvetenskapen – juridiken med vetenskapsanspråk – innebär enligt en enkel definition att studera rättsregler ur alla tänkbara aspekter. Att helt sonika fastställa gällande rätt enligt rättsdogmatisk metod skulle vara en lätt uppgift om det inte fanns utrymme för tolkning, men då någon sådan typ av tolkningsfri objektiv verklighet inte existerar måste text tolkas, och det är den främsta anledningen till att det är problematiskt att hävda objektivitet i såväl domstolarna som i rättsvetenskapen.

Jag tar här tillfället i akt att poängtera att som jag ser det saknas det gediget stöd för att det skulle vara ett krav att domaren är objektiv. Det är problematiskt att hävda objektivitet utan att det ges stöd för det i lagen. Att objektivitet i förarbeten från 1938 likställs med att skälen ska

”kunna godtagas av andra förståndiga personer”¹⁸⁴ är i min mening ett rätt så svagt och förlegat argument för objektivitet. Att rättsvetare och jurister fortsätter att reproducera uppfattningen att domaren ska vara objektiv för inte någon diskussion framåt. Ingenting blir mer sanningsenligt bara för att det upprepas gång på gång. En sanning är uppenbar när den väl uppdragas medan juridiken alltid måste tolkas. Med det sagt är det självfallet inte mindre viktigt med faktorer som källkritik, akademisk och yrkesmässig hederlighet samt att eftersträva att återge en balanserad framställning i såväl rent vetenskapliga som mer praktiska produktioner, så som doktrin respektive domskäl.

I stället för att lägga fokus på objektivitetsanspråk i domen hade fokus kunnat riktas mot, till exempel, vad det innebär att flera olika aktörers subjektiva uppfattningar vägs mot varandra. Frågor som hur en mer balanserad bild av vad som utretts ska skapas hade kunnat, så att säga, sprida riskerna för felaktiga beslut. Rätten bör inte sträva efter objektivitet i bevisbedömningen för objektivitetens skull i stället bör det mest eftersträvansvärda alltid vara att uppdraga sanningar.

Vidare är rättsvetenskapen till stor del en humanistisk vetenskap. Rättsvetenskapen är svår att renodla som disciplin då den består i många olika vetenskapliga ämnen. Det går till exempel att finna betydliga delar historia, psykologi och filosofi i samverkan inom rättsvetenskapen. De så kallade hjälpvetenskaperna är många gånger redan invävda i helhetsbegreppet juridik och rättsvetenskapen kan i mångt och mycket uppfattas som en tvärvetenskaplig disciplin.

Den uppfattning som hävdar att hjälpvetenskaplig litteratur kan utgöra en del av rättskällevärdet erkänner hjälpvetenskaperna på ett för juridiken

¹⁸⁴ SOU 1938:44, s. 378: ”[...] övertygelse måste vara objektivt grundad och således stödjas på skäl, som kunna godtagas av andra förståndiga personer”.

fördelaktigt sätt. Om en sådan mening var den rådande allmänna uppfattningen hade dessa hjälpvetenskaper kunnat beaktas utan direkt stöd i de traditionella rättskällorna. Det hade dock inte låtit sig göras i varje fall, till exempel på grund av att domaren inte får gå utanför sina egna kunskapers gränser. Ett sätt att utreda samt att legitimera andra vetenskaper så som rättskällor i enlighet med gällande rätt är att bedriva tvärvetenskaplig forskning vid juridisk fakultet. Sådana publikationer bör kunna utgöra en rättskälla i form av juridisk doktrin – en avvägning måste likväl göras i varje enskilt fall avseende vilken tyngd olika kategorier av doktrin kan få. Det kan till exempel mycket väl tänkas att tvärvetenskaplig doktrin hamnar under mer renodlad juridisk doktrin i rättskällehierarkin men ändock erkänns.

Gällande filmvetenskapen är det möjligen ofta så att den inte kan bidra till juridiken med rent konkreta evidensbaserade fakta såsom exempelvis viss forskning rörande vittnespsykologi eller rättsekonomi kan göra, men likväl kan nya tankesätt och vidgad förståelse för detta oerhört betydelsefulla medium som filmen är bidra till en säkrare bevisprövningsprocess.

7.3 Filmbevismedel

Jag har ovan hävdad att det är mest rimligt att behandla film under reglerna om skriftlig bevisning främst på grund av att film är text som alltid är intressant genom sitt faktiska innehåll, även i de fall där filmen används för att visualisera förhållanden av bevisvärde. Exempelvis är en rekonstruktionsfilm även intressant i sitt produktionssätt – filmklippens juxtaposition, kameravinklarna och så vidare. Det är även viktigt ur en rättssäkerhetssynvinkel att lika fall behandlas lika och att det alltså fastställs eller framkommer genom praxis hur filmbevis ska hanteras så att det inte råder oklarhet kring det. Den fria bevisprövningen bör värnas

men det hindrar inte domstolarna att genom praxis utforma mer generella riktlinjer gällande hur bevis ska hanteras snarare än att specifikt vägleda i den faktiska bevisvärderingen. Om domaren är medveten om hur montagefilm och filmklippning kan fungera är det lättare att analysera filmbevis i enlighet med mediets unika kvalitéer.

Med det sagt är fallet inte det att filmbevis är detsamma som skriftliga bevis. Det finns i värderingsprocessen inslag även av andra bevismedel där det uppenbara exemplet är syn, men det går också att dra paralleller till vittnesmålet. Dels då filmen möjligen kan fungera som ett ”tyst vittne” men framför allt är likheten att domare alltid bör bedöma filmbevis trovärdighet på liknande vis som utsagor bedöms.

Filmen kanske inte explicit kan fara med osanning likt en människa kan men nog kan bilden vara förljugen. För att tala med du Rées så vet alla som sysslar med bild att sanningen är en fråga om urval. Polis och åklagare vet definitivt att sanningen är en fråga om urval. Betänk de många rättsfall vilka följde på Göteborgskravallerna. Det krävdes där att hundratals timmar med filmmaterial i vissa fall komprimerades ner till drygt tre minuter.¹⁸⁵

7.4 Något om bevisprövning

Det finns som sagt inga regler för hur film ska behandlas i brottmålsprocessen. Med risk för att låta något raljerande är det med andra ord mer eller mindre fritt fram för åklagare och polis att producera, manipulera och redigera filmer och sedan helt enkelt upp till domaren att värdera dessa alster. Detta är en av de viktigaste anledningarna till varför

¹⁸⁵ Detta var fallet i den film som visade skottlossningen i fallet Hannes Westberg.

filmvetenskapen är intressant för juridiken – domaren måste lära sig förstå mediets unika karaktär och värdera filmbevisen som just filmer.

NJA 1998 s. 304 visar på mycket som är viktigt för den här uppsatsen. Främst tänker jag dock på två saker. Dels att det faktiskt verkar finnas en viss förståelse hos domstolarna för vikten av sådant som filmiskt ursprungsmaterial, samt en generell insikt i att filmbevis inte talar för sig själv. Dels visar domskälen hur domstolarna genom praxis kan etablera riktlinjer för hur filmbevis kan tänkas hanteras utan att den fria bevisprövningens princip för den sakens skull inskränks.

Den praxis som presenterats i uppsatsen syftar förvisso inte till att fastställa gällande rätt men det är likväl glädjande att se att domstolen inte alltid ser filmbevis som transparenta sanningar utan förefaller analysera film som det unika medium det är.

En av uppsatsens utgångspunkter var att viss dokumentär film generellt anses kunna förevisa en transparent och objektiv sanning, men döma av de rättsfall som redovisats häri verkar det som domstolen i åtminstone två av fallen (jag tänker på fallet Åke Djerfsten samt NJA 1998 s. 304) behandlat film utifrån mycket kritiska och filmmedvetna ståndpunkter. Det kan mycket väl vara så att ståndpunkten att domstolen ser på film som transparenta och oförvanskade sanningar är felaktig. Ett förslag på en studie som kunnat följa på den föreliggande är en undersökning av praxis för att med den teoretiska grund och de verktyg som erbjudits här se närmre på hur filmbevis hanteras i praktiken.

Den praktiska fria bevisvärderingen grundar sig framför allt i en bedömning av bevisfakta och erfarenhetssatser. Det verkar som att erfarenhetssatserna ofta är den viktigare biten och i slutändan verkar det

som att domare bedömer utsagor och annan bevisning intuitivt. Som jag ser det måste de ofta bedöma just efter intuition då de inte kan göra annat. Med begreppet intuition avser jag ungefär en förmåga att ögonblickligen skapa sig en uppfattning baserad i samlad livserfarenhet och grundad i så mycket kunskap som möjligt.

Det hade varit idealt om domaren i varje fall väntade med att värdera vad som framkommit i målet först efter att all bevisning lagts fram, men det är praktiskt omöjligt och inget som kan förvänta, och därav borde det inte heller hävdas att domare är kapabla till sådant som de uppenbarligen inte är bättre än lekmän på. Vissa individer är på grund av olika skäl bättre än andra på att exempelvis värdera trovärdigheten i utsagor, men en juris kandidatexamen är inte ett sådant skäl.

I mål där filmbevis spelar stor roll kan filmvetare eller andra filmexperter med fördel lämna sakkunnigutlåtanden till rätten. Det krävs dock att åklagare, försvarare och domare redan innan är införstådda i den inneboende komplexiteten hos filmmediet för att sådana sakkunnigutlåtanden ska kunna behandlas på ett adekvat vis. Då makten att döma alltid ligger hos domaren hade det varit att föredra om de åtminstone hade grundläggande kunskaper om det som hävdas av experter. Oavsett om det rör sig om filmvetare, teknikkunniga eller psykologer är risken annars överhängande att för stor vikt läggs vid ett expertutlåtande, och ofta hade det säkert varit möjligt att hitta experter med vitt skilda åsikter om samma ämne.

7.5 Juristen som filmrecensent

Att se på film och att lära sig vad det innebär att vara mediekritisk bör tillhöra modern allmänbildning och det är något som alla hade behövt lära sig i dagens samhälle. Domaren måste inte för den delen bli filmrecensent. Det är inte så att domare och andra delar av rättsväsendet måste bli filmvetare för att kunna ta till sig området juridik-och-film, men att vara öppen för nya tankesätt när det behövs och att vara villig att ta till sig relevanta kunskaper från alla vetenskaper är extra angeläget då en person arbetar med något så allvarligt som människors frihet.

Rättsvetenskapen tål precis som all annan vetenskap att ständigt uppdateras. Tvärvetenskapliga studier inom rättsvetenskapen kan verka för att skapa överskådliga fundament för vidare förståelse av sådant som vanligen faller utanför juridiken.

Det är 2014 orimligt att det finns risk för att domare inte är införstådda i sådan bevisning som härstammar från till exempel statusuppdateringar från Facebook, cookies från någons dator eller redigerade mobilfilmer. Genom att utveckla naturliga tvärvetenskapliga metoder och begreppsapparater kan jurister enkelt tillgodogöra sig nödvändiga kunskaper för att vidareutveckla rättsstat och rättsäkerhet.

Min mening är det samlade rättsvetenskapliga samfundet hade mått bra av att sysselsätta sig betydligt mer med att inkorporera andra vetenskaper i juridiken och då engagera sig betydligt mindre i att fastställa gällande rätt. Ultimat är det i vilket fall domstolarna som fastställer den gällande rätten och de gör det i sitt dagliga arbete.

7.6 Avslutande ord

Vi stöter inte bara på juridik-och-film i form av vittnesutsagorna i *Rashomon*, juryöverläggningen i *12 Angry Men* eller juridikstudierna i *Legally Blonde*, utan det finns runt omkring oss hela tiden: mobiltelefoner som filmar övervåld i Stockholmsnatten, övervakningskameror som filmar terrorister i London och webbkamerafilmer där barn tvingas att prostituera sig av män på andra sidan jorden. Filmen och juridiken är definitivt en ständigt närvarande faktor i människors vardag, och de båda breda områdena är en del av skapandet av vår gemensamma verklighet.

Jag anser att behandlas det korrekt, rättssäkert och medvetet, är filmbevis troligen en av de allra bästa formerna av bevisning i väldigt många fall. Men dess kvalitéer som eventuell sanningsbärare får aldrig tas för givet. Film är nog sällan ett fullgott bevismedel i sig, men det är likväl ett av vår tids mest betydelsefulla bevismedel. Kanske att det inte är en oförvanskad verklighet som erbjuds, men att se på film är likväl det närmsta vi kan komma att själva vara ögonvittnen utan att faktiskt vara det.

Jag har med den här uppsatsen önskat att slå ett slag för tvärvetenskapliga studier överlag. Det är inte på något vis begränsat till de humanistiska vetenskaperna utan alla vetenskaper måste samverka i det samlade moderna vetenskapliga samfundet.

Vidare anser jag för egen del att på alla juridikens många nivåer är det alltid först och främst sanning och rättvisa som den rättskunnige borde sysselsätta sig med. Det är i denna ständiga strävan efter ytterligare sanningar om såväl vår gemensamma verklighet som vår subjektiva upplevelse som den här uppsatsens – och forskningsområdet för juridik-och-film – främsta styrkor ligger.

Käll- och litteraturförteckning

Förteckning över film m.m.

- 12 Angry Men* (1957). Regi: Sidney Lumet.
Deconstructing Harry (1997). Regi: Woody Allen.
Eat (1963). Regi: Andy Warhol.
Full Metal Jacket (1987). Regi: Stanley Kubrick.
L'Arrivée d'un train en gare de la Ciotat (1895). Regi: Auguste & Louis Lumière.
Legally Blonde (2001). Regi: Robert Luketic.
Skotten på Vasaplatsen (2010). Regi: Göran du Rées.
Rashomon (1950). Regi: Akira Kurosawa.
Telescope: "A Talk With Hitchcock" (TV, sändes på CBS 1964).
The Man Who Shot Liberty Valance (1962). Regi: John Ford.
Uppdrag Granskning: "Skotten i Göteborg" (TV, sändes i SVT 2001-11-20). (cit. *Uppdrag Granskning*).

Stillbilder m.m.

- FIG. 1: *Telescope*: "A Talk With Hitchcock" (Sändes på CBS 1964). Sett senast 2014-05-27 genom www.youtube.com.
FIG. 2: *Full metal Jacket* (1987) [DVD]. Regi: Stanley Kubrick.
FIG. 3: Bilden hämtades senast 2014-05-27 genom www.google.com från bloggen <http://projectenlightenment.wordpress.com/> i en post från den 24 januari 2010. Bilden är en vida spridd mem och jag har därav inte lyckats att fastställa originalkällan.

Propositioner, statens offentliga utredningar m.m.

- NJA II 1943 s. 445
Prop. 1998/99:65 *Videokonferens i rättegång*.
Prop. 2004/05:131 *En modernare rättegång*.
SOU 1938:44 *Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk II Motiv m.m.*.

Myndighetsskrivelser, -beslut m.m.

- JUSTITIEOMBUDSMANNEN: *Uttalanden om offentlig försvarares rätt att närvara vid en rekonstruktion och om lämpligheten av en polismans SMS-kommunikation med målsäganden under en förundersökning* (2010-05-21), Dnr 5353-2008 (cit. *JO-uttalande dnr 5353-2008*).
RIKSÅKLAGAREN: *Beslut beträffande förundersökning – påstådd manipulation av videomaterial* (2002-05-24), Dnr 2001/1670 (cit. *Riksåklagarens beslut dnr 2001/1670*).

Monografier, rapporter m.m.

- : *Användningen av modern presentationsteknik i brottmålsprocessen – En analys med förslag till riktlinjer (En rapport från arbetsgruppen för modern presentationsteknik i brottmålsprocessen)* (2002) (cit. *Modern presentationsteknik*).
- BLADINI, MOA: *I objektivitetens sken – en kritisk granskning av objektivitetsideal, objektivitetsanspråk och legitimeringsstrategier i diskurser om dömande i brottmål* (Makadam Förlag 2013).
- BOLDING, PER OLOF: *Går det att bevisa? Perspektiv på domstolsprocessen* (Nordstedts 1989).
- BORDWELL, DAVID & THOMPSON, KRISTIN: *Film Art – An Introduction* (8:e uppl., McGraw-Hill Companies, Inc. 2008).
- BYLANDER, ERIC: *Muntlighetsprincipen – En rättsvetenskaplig studie av processuella handläggningsformer i svensk rätt* (Iustus Förlag AB 2006).
- CARLSSON, ERIC: *Medierad Övervakning – En studie av övervakningens betydelser I svensk dagspress* (Institutionen för kultur- och medievvetenskaper vid Umeå universitet 2009).
- CHOMSKY, NOAM: *Syntactic Structures* (2:a uppl., Walter de Gruyter GmbH & Co., 2002).
- DIESEN, CHRISTIAN: *Bevisprövning i brottmål* (Juristförlaget JF AB 1994).
- EKELÖF, PER OLOF; EDELSTAM, HENRIK & HEUMAN, LARS: *Rättegång* (första häftet, 8:e uppl., Norstedts 2002) (cit. *Rättegång I*).
- : *Rättegång* (fjärde häftet, 7:e uppl., Norstedts 2009) (cit. *Rättegång IV*).
- : *Rättegång* (femte häftet, 8:e uppl., Norstedts 2011) (cit. *Rättegång V*).
- LANDSTRÖM, SARA: *CCTV, Live and Videotapes – How Presentation Mode Affects the Evaluation of Witnesses* (Pyskologiska institutionen vid Göteborgs universitet 2008).
- NORDH, ROBERTH: *Praktisk process* (sjätte häftet, Iustus Förlag AB 2009).
- REJDEMO, JOHANNA: *Bilden som bevis i brottmålsprocessen – Trovärdighet, tillförlitlighet och modern presentationsteknik* (examensarbete, Juridiska institutionen vid Stockholms Universitet 2005).
- SJÖBERG, PATRIK: *The world in pieces, a study of compilation film* (Aura förlag 2001).
- STAM, ROBERT: *Film Theory – An Introduction* (Blackwell Publishing 2000).
- WAGNER, ANNE & SHERWIN, RICHARD K. (red.): *Law, Culture and Visual Studies* (Springer 2014).

Tidsskriftsartiklar och bidrag i samlingsverk m.m.

- BAZIN, ANDRÉ: "The Evolution of the Language of Cinema". I: *What is Cinema? Essays selected and translated by Hugh Gray* (University of California Press 1967) (cit. 1967b).
- : "The Ontology of the Photographic Image". I: *What is Cinema? Essays selected and translated by Hugh Gray* (University of California Press 1967) (cit. 1967a).
- CANTWELL, OISÍN: "Här slår han pensionären". I: *Aftonbladet* (2005-03-11). Senast läst på webben 2014-05-27.
- DIESEN, CHRISTIAN: "Utom rimligt tvivel – om beviskrav och bevisvärdering i brottmål". I: *Juridisk Tidsskrift* (nr 2/1996/97) 325–535.
- EKBERG, VIKTORIA: "Smakprov på framtidens rättegång". I: *Domkrets* (nr 4/2006) 22–23.
- FEIGENSON, NEAL: "Visual Common Sense". I: *Law, Culture and Visual Studies* (A. WAGNER & R.K. SHERWIN red.) (Springer 2014).
- FERRADA STOEHLER, RODRIGO: "The Legal Image's Forgotten Aesthetics". I: *26 International Journal for the Semiotics of Law* (nr 3/2013) 555–577.
- : "Estetik, affekt och rekonstruktionsfilm". I: *Juridisk Tidsskrift* (nr 3/2012/13) 762–766.
- GRÄNS, MINNA: "Om hjälpvetenskapernas betydelse för rättstillämpningen och rättsvetenskapen". I: *Juridisk Tidsskrift* (nr 3/2006/07) 782–792.
- HEUMAN, LARS: "Hjälpvetenskapernas betydelse för rättstillämpningen och rättsvetenskapen". I: *Juridisk Tidsskrift* (nr 4/2005/06) 768–789.
- HOLMÉN, CHRISTIAN: "Polisen: Han slog men det syns inte". I: *Expressen* (2005-03-11). Senast läst på webben 2014-05-27.
- JÖNSSON, SVERKER: "Det straffrättsliga ögonblicket – reflektioner kring straffrättens legitimitet med utgångspunkt i västernfilmen "The Man Who Shot Liberty Valance". I: *Tidsskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* (nr 3–4/2004) 366–376.
- KALLENBERG, ANNA: "Poliserna slog Åke - får dagsböter". I: *Expressen* (2005-12-16). Senast läst på webben 2014-05-27.
- KAMIR, ORIT: "Why 'Law-and-Film' and What Does it Actually Mean? A Perspective". I: *19 Journal of Media & Cultural Studies* (2005) 255–278.
- LANDSTRÖM, SARA, WILLÉN, REBECCA & BYLANDER, ERIC: "Rättspraktikers inställning till modern ljud- och bildteknik i rättssalen – en rättspsykologisk studie". I: *Svensk Juristtidning* (2012) 197–218.
- LINDBLAD, FRANK: "Är hovrätters bevisprövning konsekvent?". I: *Svensk Juristtidning* (2010) 344–357.

- NORDH, ROBERT: "Det mest betydelsefulla verktyget vid bevisvärdering är trots allt domarens intuition". I: *Dagens Juridik* (2013-09-02).
- PECZENIK, ALEKSANDER: "Juridikens allmänna läror". I: *Svensk Juristtidning* (2005) 249–272.
- DU RÉES, GÖRAN: "Skotten på Vasaplatsen – bilder som bevismaterial". I: *ArtMonitor* (nr 9/2010) 75–84.
- SILBEY M., JESSICA: "Judges as Film Critics: New Approaches to Filmic Evidence". I: *37 University of Michigan Journal of Law Reform* (2004) 493–571.
- : "Evidence Verité and the Law of Film". I: *31 Cardozo Law Review* (2010) 1257–1299.
- : "Filmmaking in the Precinct House and the Genre of Documentary Film". I: *Columbia Journal of Law & the Arts* (2006) 107–180.
- : "What We Do When We Do Law and Popular Culture". I: *27 Law & Social Inquiry* (nr 1/2002) 139–168.

Övriga källor

- Privata anteckningar från föreläsning med Patrik Sjöberg d. 23 april 2014 på Juridicum vid Lunds universitet.
- THORNEFORS, CHRISTER: Kommentar avseende 5:11 RB, not 96. Från Karnov Internet (Hämtad senast: 2014-05-27). (cit. THORNEFORS, kommentar avseende 5:11 RB).
- ZILA, JOSEF: Kommentar avseende 14:1 BrB, not 679. Från Karnov Internet (Hämtad senast: 2014-05-27). (cit. ZILA, kommentar avseende 14:1 BrB).

Rättsfallsförteckning

Avgörande från Högsta domstolen

NJA 1980 s. 725

NJA 1981 s. 791

NJA 1992 s. 307

NJA 1992 s. 446

NJA 1998 s. 204

NJA 2002 s. 533

Rättsfall från hovrätterna

Svea HovR, dom 2005-12-16, mål B 5125-05 (cit. Svea HovR mål B 5125-05)

Rättsfall från tingsrätterna

Göteborgs TR, dom 2001-10-29, mål B 7521-01 (cit. Gbg TR mål B 7521-01)